

Voorwoord	1
Inleiding	2
Hoofdstuk 1 Basisbehoeften van een kind	3
1.1 Maslow	3
1.2 Relatie, competentie en autonomie.....	4
Hoofdstuk 2 Ontwikkelingstheorieën	6
2.1 Sigmund Freud	6
2.2 Erik Erikson	7
2.3 Vygotsky.....	9
Hoofdstuk 3 Sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen	11
3.1 De ontwikkelingslijn van de sociaal-emotionele ontwikkeling	11
3.2 De sociaal-emotionele ontwikkeling op school.....	12
Hoofdstuk 4 Het zelfbeeld van kinderen	14
4.1 Wat is zelfbeeld?	14
4.2 Soorten zelfbeeld.....	15
4.3 Ontwikkeling van het zelfbeeld.....	16
4.4 De attributietheorie	18
4.5 Negatief zelfbeeld	19
Hoofdstuk 5 Leerprestaties	21
5.1 Hoe leren kinderen?	21
5.2 Leermotivatie	22
Hoofdstuk 6 Belangrijke punten.....	23
Praktijkgedeelte.....	24
Inleiding	25
Hoofdstuk 7 Analyse van de zelfbeeldtest aan het begin van mijn stage	26
Hoofdstuk 8 Werken aan het zelfbeeld in groepjes.....	30
Hoofdstuk 9 Werken aan zelfbeeld in de klas.....	35
Hoofdstuk 10 Analyse van de zelfbeeldtest aan het eind van mijn stage.....	36
Hoofdstuk 11 Conclusie.....	40
Aanbevelingen	41
Literatuuropgave	42
Bijlagen	43

Voorwoord

Als onderwerp van mijn afstudeerscriptie heb ik het gekozen voor het zelfbeeld van kinderen en de invloed daarvan op de leerprestaties van de kinderen. Mijn grootste motivatie voor het kiezen van dit onderwerp is, dat ik altijd erg geïnteresseerd ben geweest in het gedrag van kinderen. Sommige kinderen zijn heel gesloten, terwijl andere kinderen juist heel open zijn. Elk kind zit anders in elkaar.

Als je niet lekker in je vel zit gaan andere dingen vaak ook niet goed. Met het oog op mijn toekomstige beroep wil ik kinderen helpen om een positief zelfbeeld te ontwikkelen. Als je een klas vol met kinderen hebt die lekker in hun vel zitten, heb je een klas vol met vrolijke kinderen die plezier hebben in wat ze doen.

Ook met het oog op mijn Christelijke achtergrond vind ik het belangrijk dat ik ervoor kan zorgen dat kinderen met een positief beeld naar zichzelf kijken. In Genesis 1:27 staat het volgende: 'God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen'. Iedereen is dus van grote waarde omdat hij/zij door God geschapen is. God wil dus dat wij positief naar onszelf kijken. Hier wil ik bij helpen; kinderen laten zien dat ze allemaal van waarde zijn. Nog een belangrijk punt vind ik dat kinderen ook positief naar elkaar kijken en elkaar behandelen zoals ze zelf behandeld willen worden: 'Heb uw naaste lief als u zelf' (Mattheüs 22:39). Als ik kinderen duidelijk kan maken dat iedereen van waarde is en ze elkaar wijzen op elkaars goede punten zullen veel kinderen positief in het leven staan.

Inleiding

Het zelfbeeld van kinderen komt steeds meer in de belangstelling. Er komen steeds meer methodes voor sociaal-emotionele vorming op de markt en op basisscholen wordt er steeds meer aandacht aan besteedt door het geven van kanjertrainingen etc. Hieruit blijkt dat naast de prestaties van kinderen, ook de sociaal-emotionele vorming van groot belang is. Maar is er ook een verband tussen beiden? Dat is wat ik ga onderzoeken in mijn scriptie.

De vraagstelling die tijdens dit onderzoek centraal staat is de volgende: Is het zelfbeeld van kinderen (ik heb vat op mijn omgeving, ik ben competent en ik ben aangenaam) van invloed op de prestaties/ cijfers (taal en rekenen) van kinderen? Persoonlijk denk ik dat het wel invloed kan hebben, maar dat het per kind verschillend is. Ieder kind heeft namelijk een eigen karakter. Het ene kind kan zich heel goed afzetten van dingen die in de omgeving gebeuren, terwijl het andere kind zich hier heel erg door laat beïnvloeden.

In het theoretische gedeelte van mijn scriptie heb ik gekeken naar verschillende ontwikkelingstheorieën, de sociaal-emotionele vorming van kinderen en het zelfbeeld van kinderen. Ook heb ik gekeken naar de voorwaarden die een kind nodig heeft om zich op een goede manier te ontwikkelen. Wat ik in het praktische gedeelte heb gedaan verwoord ik in de inleiding van het praktische gedeelte van deze scriptie.

Ik hoop met mijn scriptie te bereiken dat (toekomstige) leerkrachten zich er meer bewust van worden wat het zelfbeeld van kinderen doet met de kinderen. Het is van grote waarde om hier rekening mee te houden, omdat het zelfbeeld het doen en laten van kinderen op verschillende manieren beïnvloedt.

Hoofdstuk 1 Basisbehoeften van een kind

1.1 Maslow

Om te beginnen wil ik gaan kijken wat een kind nodig heeft om te kunnen leven. Ieder mens heeft bepaalde basisbehoeften nodig om te kunnen leven. Een behoefte zet mensen aan tot een bepaald gedrag. Een behoefte ontstaat als mensen in een toestand verkeren die afwijkt van datgene wat zij willen. Er zijn aangeboren en aangeleerde behoeften¹. Aangeboren behoeften zijn primaire behoeften, zoals de behoefte aan eten en aangeleerde behoeften zijn secundaire behoeften, zoals de behoefte aan luxe. Ieder mens gedraagt zich naar aanleiding van bepaalde behoeften. Maslow (1954) gaat ervan uit dat aan het menselijk gedrag vijf behoeften ten grondslag liggen. Dit zijn de volgende:

- Fysiologische behoeften: De noodzakelijke conditie om in leven te blijven, zoals de behoefte aan water, voedsel, slaap en warmte.
- Veiligheidsbehoeften: De behoefte aan bescherming, veiligheid en zekerheid.
- Sociale behoeften: De behoefte aan vriendschap, sociaal contact, liefde en ergens bijhoren.
- Erkenningsbehoeften: De behoefte aan achting, status, respect en waardering door anderen.
- Ontplooingsbehoeften: De behoefte aan kennis, inzicht en vaardigheden om tot persoonlijke groei te komen.

Deze vijf menselijke behoeften zijn in de vorm van een piramide weergegeven:

In deze piramide is te zien dat je pas tot zelfontplooiing komt, als je alle vorige fases doorlopen hebt. Volgens Maslow komt maar een klein percentage van de mensheid toe aan volledige zelfontplooiing. Dit komt omdat mensen in vorige fasen blijven steken en omdat ze nog veel energie nodig hebben voor zelfhandhaving en voor hun zelfvertrouwen. De grootte van de behoefte verschilt per persoon. Ieder mens heeft andere mensen nodig voor het verkrijgen van deze behoeften. De sociale omgeving is daarom van groot belang. De sociale omgeving kan invloed uitoefenen op het leerproces van het opgroeiende kind en dus ook op het gedrag van het kind. Opvoeders, leerkrachten en leeftijdgenoten zijn in staat gewenst gedrag te bevorderen en ongewenst gedrag te verminderen.

Bij de sociale omgeving aangekomen wil ik de piramide van Maslow in relatie zetten met het kind in de klas. Als eerste voorwaarde om tot zelfontplooiing te komen heeft een kind lichamelijke behoeften. De lichamelijke behoeften zullen grotendeels thuis vervuld moeten

¹ Alblas, G., Heinstra R. en Sande vd H. *Sociale psychologie voor het onderwijs*. 3^e druk. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff, 2001.

² Alblas, G., Heinstra R. en Sande vd H. *Sociale psychologie voor het onderwijs*. 3^e druk. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff, 2001.

worden, maar het is ook zeker een aandachtspunt om in de gaten te houden binnen de school en de klas. Ten tweede heeft een kind de behoefte aan veiligheid en zekerheid. Dit is iets wat je als leerkracht aan de kinderen moet bieden. Er moet een goed pedagogisch leer- en leefklimaat aanwezig zijn, voordat een kind laat zien wie hij/ zij is. Kinderen moeten zich op hun gemak voelen. Daarna komt de behoefte aan sociaal contact. Sociaal contact is er volop in een klas met kinderen. Kinderen spelen, leren en werken met elkaar. Het is de taak van de leerkracht om dit ook goed in de gaten te houden. Kinderen moeten zich niet gaan afzonderen, want dan zal er niet aan de volgende behoefte voldaan kunnen worden: De behoefte aan waardering en erkenning. Een kind moet zich gewaardeerd voelen door de leerkracht, maar ook door klasgenootjes. Daarom zijn de complimenten ook zo ontzettend belangrijk. Bij elk complimentje zie je een kind groeien. Het hoeft lang niet altijd verbaal te zijn, het gevoel van waardering en erkenning kan ook bereikt worden door alleen maar een schouderklopje of een knipoog. Als we al deze dingen mee geven aan de kinderen in de klas, hopen we dat het kind op latere leeftijd zich volledig kan ontwikkelen.

1.2 Relatie, competentie en autonomie

In de vorige paragraaf heb ik de basisbehoeften volgens Maslow beschreven. Deze theorie gaat vooral over de basisbehoeften voor het menselijk gedrag. Nu wil ik wat gericht gaan kijken naar wat kinderen nodig hebben binnen de school om zich op een goede manier te ontwikkelen. Zoals ik al eerder zei heeft niet elk kind dezelfde mate van behoefte. Dit is ook logisch, want iedereen heeft zijn/ haar eigen behoeftes. Het adaptief onderwijs speelt op dit verschil in behoeftes heel goed in. Onder adaptief onderwijs wordt verstaan: onderwijs dat is aangepast aan de onderwijsbehoeften van individuele leerlingen met het uiteindelijke doel om het leren voor alle leerlingen effectiever te maken³. Maar wat wordt er nu verstaan onder deze onderwijsbehoeften?

Castelijns en Stevens (1996) noemen drie voorwaarden voor het welbevinden en een actieve en gemotiveerde houding van kinderen. Dit zijn: relatie, competentie en autonomie⁴. Relatie heeft te maken met 'de ervaring dat mensen je waarderen zoals je bent en graag met je willen omgaan'. Kinderen hebben behoefte aan een veilige (leer) omgeving. Een kind moet er vanuit kunnen gaan dat er altijd iemand beschikbaar is om te helpen als een kind deze hulp nodig heeft. Hiervoor moeten ze wel een beroep op anderen durven doen en het vanzelfsprekend vinden om anderen ook te helpen. Een kind moet zichzelf kunnen zijn in de klas.

Competentie heeft te maken met het in jezelf geloven. Een kind moet geloven dat het iets kan en hier ook plezier in hebben. Kinderen ervaren dat ze door gericht te handelen allerlei zaken voor elkaar kunnen krijgen. Hiervoor gebruiken ze hun kennis, vaardigheden en energie en als iets lukt, geeft dit voldoening. Autonomie betekent niet alleen zelfstandigheid, maar ook eigen verantwoordelijkheid. Zelfstandigheid heeft te maken met iets zelf voor elkaar kunnen krijgen. Zelf doen, zelf ontdekken en zelf problemen oplossen. Zelfstandig taken uitwerken geeft veel voldoening en geloof in eigen kunnen. Deze drie voorwaarden zijn in het figuur hiernaast weergegeven. Het kind staat centraal met hier om heen de drie basisbehoeften.

³ Bongaards, B., Sas, J. *Vakbekwaam onderwijzen*. 3^e druk. Groningen/ Houten: Wolters-Noordhoff 2005

⁴ Förrer, M., Kenter B. en Veenman, S. *Coöperatief leren in het basisonderwijs*. 6^e druk. Amersfoort: CPS 2006.

Uit beide theorieën blijkt dat het zelfbeeld van het kind/ de mens van groot belang is. Als we nog even terug kijken naar de theorie van Maslow, dan zien we dat als er aan de verschillende behoeften wordt voldaan een mens zich optimaal kan ontwikkelen. Hierbij zijn verschillende factoren van belang, waarvan de sociale omgeving één van de belangrijkste is. Door erkenning en waardering zal een mens zich gelukkig voelen en dit ook uitstralen naar de omgeving. Als je goed in je vel zit kan je jezelf optimaal ontwikkelen.

Nu kijken we even naar de theorie van Castelijns en Stevens. Naar deze drie basisbehoeften kijkend zien we dat elke basisbehoefte leidt tot voldoening en zelfvertrouwen. Als een kind zich voldaan voelt, gaat het op zoek naar verdere uitdaging en zal zich dus ook steeds verder ontplooien. Als er niet aan deze basisbehoeften voldaan wordt, zal een kind zich onzeker gaan voelen en niet meer op zoek durven gaan naar die uitdaging. De ontwikkeling zal dus stil gaan staan.

In het volgende hoofdstuk wil ik gaan kijken naar verschillende ontwikkelingstheorieën van de mens. Hierin hoop ik te ontdekken hoe het ontstaan van het zelfbeeld hierin verwickeld is. De wetenschappers waar ik naar wil gaan kijken zijn; Sigmund Freud, Erik Erikson en Vygotsky.

Hoofdstuk 2 Ontwikkelingstheorieën

In dit hoofdstuk ga ik de verschillende ontwikkelingstheorieën bekijken van verschillende wetenschappers. Elke wetenschapper heeft zijn eigen theorie over de ontwikkeling van de mens. Ik wil hierin proberen te ontdekken of het zelfbeeld van de mens hierin naar voren komt en wat voor een relatie dit met elkaar heeft.

2.1 Sigmund Freud

Volgens Sigmund Freud wordt de gedachtenwereld van de mens gevormd door het bewuste en het onbewuste. Bij het bewuste gaat het om inhouden waar we ons bewust van zijn. Het domein waarin informatie zit opgeslagen waar we ons normaal niet bewust van kunnen worden noemen we het onbewuste⁵.

Volgens Freud begint de ontwikkeling van de persoonlijkheid bij het Es. In dit deel van de mens bevinden zich de menselijke driften, behoeften en instinctieve drijfveren. Het Es heeft één doel en dat is zonder enige tegenstand deze behoefte bevredigen. Er wordt dus geen rekening gehouden met de realiteit, het is dan ook grotendeels onbewust. In het eerste levensjaar van een kind begint dit realiteitsprincipe zich te ontwikkelen. Dit is het moment waarop het Ik of het Ego zich begint te ontwikkelen. Het Ik is het deel van de mens dat bemiddelt tussen de driften en wensen aan de ene kant en de omgeving aan de andere kant. Het grootste gedeelte van het Ik bevindt zich in het bewuste gebied, maar er zijn altijd kenmerken en eigenschappen van het Ik waar we ons niet bewust van zijn. Dan is er ook nog het Superego. Dat is het deel van de persoon waar de maatschappelijke normen, waarden en regels zijn opgeslagen. Het gaat hier dus om het geweten. Dat ontstaat zo rond de leeftijd van vier jaar, doordat kinderen de bestraffende en begrenzendende functie die hun ouders hebben gaan verinnerlijken. Het Superego is deels bewust en deels onbewust.

Freud heeft ook nog een andere ontwikkelingslijn. Dit is de ontwikkelingslijn van de psychoseksualiteit. Dit is bij Freud een alles omvattend begrip, dat niet alleen de directe seksuele handeling aanduidt, maar ook alles wat daaraan vast hangt in de vorm van affectie, jaloezie, partnerkeuze etc. Freud ziet de ontwikkeling als een reis over en door het menselijk lichaam. In deze ontwikkelingslijn worden verschillende stadia onderscheiden die in het volgende schema toegelicht worden:

Fase	Leeftijd	Kenmerken
Orale fase	0-1 jaar	Lustprincipe geconcentreerd op de mond en op de lustbevrediging die gepaard gaat met de inname van voedsel.
Anale fase	1-3 jaar	Kinderen zijn erg geïnteresseerd in bijvoorbeeld hun eigen poep.
Fallische fase	3-5 jaar	De lustbeleving verschuift naar de geslachtsorganen.
Latentiefase	6-11 jaar	Periode van seksuele rust.
Genitale fase	Vanaf 11 jaar	Ontdekking van de vorm van seksualiteit die zal leiden tot de volwassen geslachtelijke liefde.

⁵ Dekkers, P.P., Dudink, A., Geert van P.L.C. e.a. *Begeleiden van ontwikkeling*. 1^e druk. Alphen aan de Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink bv 1997.

Tijdens al deze fases zijn er conflicten tussen het Es (behoeftebevrediging) en de werkelijkheid.

Wat in de theorie van Freud vooral van belang is in samenhang met het onderwerp zelfbeeld is de ontwikkeling van het Ik en het Superego. Het Ik bemiddelt tussen de wensen van het kind en de omgeving. Het kind zal zichzelf dus steeds beter leren kennen en zich aan de hand hiervan ook steeds meer ontwikkelen. Als een kind in deze periode alleen maar negatieve feedback krijgt, zal het kind denken dat het nergens goed in is en nergens in kan slagen. Deze negatieve houding kan grote gevolgen hebben voor de verdere ontwikkeling van het kind.

In het Superego zijn normen, waarden en regels opgeslagen. Deze regels worden kinderen aangeleerd door voorbeelden etc. Hier heb je als leerkracht en ouders een grote rol in. Kinderen zullen van jou gedragingen gaan overnemen en geloven wat jij ze hebt verteld. Tijdens dit stadium is het dus van belang dat je het goede voorbeeld geeft, laat zien hoe je met elkaar omgaat etc. Als dit op een goede manier gebeurt zullen kinderen op een goede manier op elkaar reageren, waardoor er een fijn leer- en leefklimaat ontstaat.

2.2 Erik Erikson

Erikson heeft een eigen interpretatie van de psychoanalyse van Sigmund Freud gemaakt. In zijn model staat de positieve wisselwerking tussen individu en cultuur centraal⁶. Erikson heeft oog voor het feit dat lang niet alle ontwikkelingsconflicten positief worden opgelost en een negatieve of zelfs vernietigende invloed op de persoonlijkheid kunnen hebben.

Erikson onderscheidt 8 ontwikkelingsfasen die iedereen doorloopt om een persoonlijkheid te ontwikkelen. In iedere fase zijn er biologische, sociale en psychosociale veranderingen. Door deze veranderingen wordt het mogelijk om op een hoger niveau te functioneren. In elke nieuwe fase moet de persoon zijn nieuwe mogelijkheden weer afstemmen op de mogelijkheden en de grenzen uit de omgeving. De conflicten die bij een faseverandering horen worden aangeduid met het begrip ontwikkelingscrisis. Volgens Erikson is de ontwikkelingscrisis van groot belang voor een evenwichtige ontwikkeling van de persoonlijkheid. Uit iedere crisis komen bouwstenen voort, waar de identiteitsvorming op steunt.

Erikson neemt de stadia van Freud over, maar betreft hun betekenis veel meer op de ontwikkeling van het Ik. Dit is dus het deel van de mens dat bemiddelt tussen de driften en wensen aan de ene kant en de omgeving aan de andere kant.

De eerste fase is de fase van het vertrouwen versus wantrouwen. Baby's zijn totaal afhankelijk van de omgeving. Het is dus heel belangrijk dat er een relatie met het kind ontstaat, waardoor het kind een gevoel van vertrouwen krijgt. Niet alleen het vertrouwen in de omgeving, maar ook het vertrouwen in zichzelf. De personen die het kind verzorgen zijn de belangrijkste sociale partners. Het kind moet in deze fase leren nemen, maar ook geven. Vanuit het conflict tussen vertrouwen en wantrouwen ontwikkelt zich de bouwsteen hoop. Dit is later van belang bij de zingeving van het leven.

De tweede fase is de fase van het verwerven van autonomie. In deze fase leert het kind zichzelf kennen als een wezen met zelfstandigheid. Het kind zit met een conflict tussen deze zelfstandigheid aan de ene kant en schaamte en twijfel aan de andere kant. Er ontstaan ook botsingen tussen de wil van de ouders en de eigen wil van het kind. Om deze botsingen op te lossen heeft het kind steun en grenzen nodig. De voornaamste sociale relatie is die met de ouders. Het is dus als vanzelfsprekend dat ouders deze steun en grenzen geven. Uit deze fase komt de bouwsteen wilskracht naar voren.

⁶ Dekkers, P.P., Dudink, A., Geert van P.L.C. e.a. *Begeleiden van ontwikkeling*. 1^e druk. Alphen aan de Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink bv 1997.

De volgende fase is het verwerven van initiatief. Deze fase verloopt ongeveer vanaf het vierde tot en met het zesde jaar. Het kind leert zichzelf voor het eerst als persoon kennen, als iemand die initiatieven kan ontplooiën. Als het initiatief vervelende gevolgen heeft, kan dit tot schuldgevoel leiden.

De belangrijkste sociale contacten verlopen binnen het gezin. Kinderen in deze fase gaan heel veel handelingen nadoen. Ook wordt de fantasie ontwikkeld. Nu beginnen normen en waarden een rol te spelen; wat inhoudt dat het geweten zich ontwikkelt. Het kind heeft voldoende onderzoeksruimte nodig, maar hierin spelen grenzen weer een grote rol. Verder is het van belang dat de omgeving het kind steunt in zijn handelingsgedrag en emotioneel begeleidt. Wordt hier aan voldaan, dan zal het kind voldoende zicht krijgen op wat het wel en niet kan. In deze fase ontwikkelt het kind de bouwsteen doelgerichtheid.

Deze fase speelt zich af in de leeftijd van 6-12 jaar. Gezien de leeftijd wordt deze fase ook wel de fase van het schoolkind genoemd. Deze fase staat in het teken van het conflict tussen bekwaamheid tegenover minderwaardigheid. Het kind moet zichzelf leren zien als iemand die vaardigheden kan verwerven. Ook moet het kind gaan inzien dat het een waardevol persoon is. De school en de buurt vormen de belangrijkste bron van sociale contacten. Kinderen met leerproblemen kunnen in deze fase in een gevoel van minderwaardigheid verstrikt raken tenzij ze voor zichzelf een verklaring voor deze problemen kunnen bedenken en de gelegenheid krijgen om vanuit hun beperkte leermogelijkheden toch nog tot ontplooiing te komen. Een gevoel van minderwaardigheid kan ook ontstaan bij goed presterende kinderen die de neiging hebben om alleen maar de betere leerlingen als referentiegroep te gebruiken. Als belangrijkste handelingsvorm kent deze periode; het dingen volbrengen en samen maken.

In de volgende fase wordt het gevoel van identiteit verworven. Dit speelt zich af in de leeftijd van 13 tot ongeveer 20 jaar. Tijdens deze fase speelt het conflict tussen de identiteit en de identiteitsverwarring zich af. In deze fase ontwikkelen jongeren een gevoel van wie ze als persoon zijn en welke rol ze in de maatschappij willen spelen. Ze definiëren zichzelf als mensen met een bepaalde seksuele identiteit, maar ook een sociale identiteit die zich kan uiten in soms zeer uitgesproken politieke meningen. De belangrijkste sociale contacten vinden plaats met de leeftijdsgroep en de 'helden', de identificatiefiguren, die kunnen variëren van popsterren tot topsporters en leerkrachten.

In deze fase kan er een identiteitscrisis ontstaan door de spanning tussen het opbouwen en behouden van het gevoel van identiteit met alle veranderingen en de verwarring daarbij. Vanuit de crisis ontwikkelt zich de bouwsteen trouw zijn.

Dit is de fase waarin de intimiteit wordt verworven. Dit gebeurt in de leeftijd van 20 tot 30 jaar. Deze fase staat in het teken van het conflict tussen intimiteit en isolement. Intimiteit is het vermogen om met een andere persoon een intieme relatie aan te gaan zonder dat de eigen identiteit of die van de partner moet worden opgegeven. De belangrijkste sociale relaties zijn die met de partner, met als belangrijkste handelingsvorm het opgaan in en zichzelf vinden in de andere persoon. De bouwsteen liefde is hierin van groot belang.

De volgende fase is die van de volwassenheid. In deze fase wordt generativiteit verworven. Dit houdt in dat je de volgende generatie moet vormen en leiden. Dit kan in een gezin plaatsvinden, maar ook in de maatschappij. De belangrijkste sociale relaties zijn de personen waarmee men samenleeft, het eigen gezin en de werkkring. Er kan een gevoel van stagnatie ontstaan, waardoor de persoon zich gaat vervelen. De bouwsteen waarop verder wordt gebouwd in deze fase is de bouwsteen zorg.

De laatste fase is de fase van de ouderdom. In de ouderdom wordt men zichzelf bewust van het feit dat zelfs een goede gezondheid het einde van het leven niet kan verhinderen. Het conflict dat men moet zien op te lossen is dat tussen integriteit, het besef zijn leven te hebben gehad en productief te zijn geweest, tegenover wanhoop. De nakomelingen worden

de belangrijkste bron van sociale relaties, maar ook de maatschappij als geheel. Bij deze fase hoort de bouwsteen wijsheid.

Ter afronding wil ik graag gaan kijken wat hieruit nu van groot belang is voor de ontwikkeling van het zelfbeeld. Het beginsel begint al in de allereerste fase. Baby's moeten vertrouwen krijgen in hun omgeving om zich verder voldoende te kunnen ontwikkelen. De relatie speelt hier al een hele grote rol. In de tweede fase komt de autonomie naar voren. Het kind leert zijn eigen wil kennen, maar ook de wil van een ander. Hierbij zijn grenzen belangrijk. Als een kind in deze en de daaropvolgende fase onvoldoende steun krijgt, zal het kind geen of zeer weinig autonomie verwerven, waardoor het kind later niet alleen zal durven handelen of beslissen. De fase van het schoolkind is de fase waar het vooral om draait tijdens dit onderzoek. Het kind moet zich gaan zien als iemand die competent is en ook waardevol is voor de omgeving. Deze beide punten zijn heel belangrijk voor het hebben van een positief zelfbeeld. Als leerkracht heb je de grote rol om goed in de gaten te houden dat kinderen geen gevoel van minderwaardigheid ontwikkelen.

Nu dit zo op een rijtje staat is er een overeenkomst te zien met de drie voorwaarden voor het welbevinden en een actieve en gemotiveerde houding van kinderen van Castelijns en Stevens (zie hoofdstuk 1.2). Hierin staan de voorwaarden relatie, competentie en autonomie centraal. Deze zijn ook terug te vinden in de theorie van Erik Erikson.

2.3 Vygotsky

Vygotsky zag de ontwikkeling van het individu als een kleine schakel in de lange keten van generaties. De cultuur en de maatschappelijke structuur waren zaken die het individuele niveau ver overstegen, maar ze konden alleen voortbestaan en zich ontwikkelen omdat ze door individuen werden gedragen. De omgeving van het kind is voortdurend aan het veranderen. Het is een omgeving met een geschiedenis, een omgeving die bestaat uit cultuur. Het pasgeboren kind heeft allerlei specifieke biologische eigenschappen, maar de ontwikkeling van het kind kan alleen maar begrepen worden als dit gezien wordt als een samenspel tussen biologische en culturele mogelijkheden en uitdagingen.

Er zijn twee begrippen die in de theorie van Vygotsky een grote rol spelen, namelijk het interiorisatiemechanisme en de werking van de Zone van Naaste ontwikkeling. Het interiorisatiemechanisme houdt in dat datgene wat eerst op sociaal niveau gebeurt, vervolgens op individueel niveau plaatsvindt. Dit houdt dus in dat er eerst samen iets opgelost wordt, waardoor het kind het de volgende keer zelf op kan lossen. Hier speelt de Zone van Naaste ontwikkeling ook een rol in. Vygotsky omschrijft dit begrip als het denkontwikkelingsniveau dat iemand met hulp van een competentere andere persoon kan bereiken. Wat het kind zelf kan, dus zonder hulp, is de actuele ontwikkeling.

Vygotsky heeft nooit een duidelijke fasentheorie ontwikkeld. In zijn model zijn er geen te onderscheiden stadia, maar samenhangende ontwikkelingslijnen te zien. Rond de leeftijd van twee tot drie jaar begeleiden kinderen hun eigen handelen vaak met taal. Tussen het derde en het vijfde levensjaar blijft het denken nog een sterk sensomotorische component. Dit houdt in dat problemen worden opgelost in de vorm van uitwendig handelen. Het kind heeft al een goede taalbeheersing. Het kind begeleidt de probleemoplossing nu door in zichzelf te spreken. De inwendige spraak splitst zich af in een deel dat het denken en het bewustzijn gaat ondersteunen en een deel dat wordt gebruikt voor dingen als fantasie, dagdromen etc.

Rond de leeftijd van zes jaar is het denken geheel inwendig geworden. Toch gebruikt het kind nog verschillende externe middelen zoals tellen op de vingers. Dit wordt de fase van de interne en externe middelen in het denken genoemd. Rond de leeftijd van elf begint het denken zich geheel inwendig af te spelen inclusief de hulpmiddelen die daarbij worden gebruikt. Natuurlijk worden er altijd nog uitwendige middelen gebruikt.

Voor de leeftijd van zeven tot acht jaar verloopt het denken automatisch, de kinderen kunnen hun denken nog niet uitdrukkelijk volgen en bijsturen. Ze zijn nog geen waarnemers van zichzelf en hun eigen denkprocessen, ze hebben nog geen introspectie. Vanaf acht jaar zijn kinderen in staat tot inwendig onderzoek van afzonderlijke mentale functies, zoals aparte denk- of taalprocessen. De introspectie wordt steeds veelzijdiger, waardoor een kind steeds beter bewustzijn en sturingsmogelijkheid krijgt van het eigen mentaal functioneren. Rond de leeftijd van veertien tot vijftien jaar ontstaat een vorm van reflectief bewustzijn, zoals bij volwassenen aanwezig is. Deze ontwikkelingslijn is geen automatisch ontwikkelingsproces. Het vindt plaats bij een juiste leer- en onderwijsconditie en als het kind gezond en actief is. Het zal alleen dan plaatsvinden doordat kinderen op een goede manier iets moeten leren en aangeboden krijgen, omdat ze er anders niet voldoende op kunnen reflecteren. Er moeten handvatten aangeboden worden om te reflecteren op je eigen werk. Dit is niet iets wat zomaar gebeurt, maar wat gestuurd moet worden. Kinderen moet hiervoor ook actief en gezond zijn, omdat er ook eigen inzet voor nodig is.

Wat van belang is voor dit onderzoek is wat er zich afspeelt vanaf de leeftijd van acht jaar. Het belangrijkste hieruit is dat kinderen in staat zijn tot inwendig onderzoek. Kinderen kunnen dus bij zichzelf naar binnen kijken en bedenken waarom er iets gebeurt, of waarom ze zich zo blij/ verdrietig voelen. Ze kunnen hier dan ook rekening mee houden. Dit laatste punt is van belang bij de ontwikkeling van het zelfbeeld, omdat kinderen zelfvertrouwen moeten gaan opbouwen over hun doen en laten.

Dit hoofdstuk ging over verschillende ontwikkelingstheorieën van de mens in het algemeen. In het volgende hoofdstuk ga ik de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen bespreken. Hierin ga ik kijken naar de ontwikkelingslijn, vijf basistheorieën en de sociaal-emotionele ontwikkeling op school.

Hoofdstuk 3 Sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen

In dit hoofdstuk wil ik gaan kijken naar de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Het zelfbeeld is een belangrijk onderdeel van deze ontwikkeling. Eigenlijk is het zelfbeeld niet los te koppelen van de totale ontwikkeling van het kind, omdat er veel verschillende factoren van invloed zijn op deze ontwikkeling.

Er zijn ook verschillende psychologische stromingen waarin de sociaal-emotionele ontwikkeling naar voren komt. Deze wil ik niet allemaal gaan behandelen om verwarring te voorkomen, maar zijn wel terug te vinden in bijlage 1 als extra verdieping.

3.1 De ontwikkelingslijn van de sociaal-emotionele ontwikkeling

Het is voor kinderen van groot belang dat ze zich op elk gebied goed kunnen ontwikkelen. Een groot gedeelte van deze ontwikkeling vindt in de basisschooltijd plaats. Daarom wil ik gericht gaan kijken naar de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kind in de basisschoolperiode.

Bij de ontwikkelingslijn van de sociaal-emotionele ontwikkeling in de basisschoolperiode zijn er 4 categorieën te onderscheiden:

- Kinderen in de leeftijd van vier tot zes jaar,
- Kinderen in de leeftijd van zes tot acht jaar,
- Kinderen in de leeftijd van acht tot tien jaar,
- Kinderen in de leeftijd van tien tot twaalf jaar.

Deze categorieën lopen geleidelijk in elkaar over. Niet elk kind doorloopt dezelfde ontwikkeling op hetzelfde tijdstip. Nu wil ik per leeftijdscategorie gaan inzoomen op de ontwikkelingsschets op het sociaal-emotionele vlak.

Bij kinderen in de leeftijd van vier tot zes jaar is er sprake van sterk wisselende emoties⁷. Kinderen krijgen een toenemend ik-besef. Hierdoor worden ze zich bewust van hun eigen kwetsbaarheid. Een gevolg hiervan is de angsten die kinderen hebben (enge beesten). Kleuters laten zich erg gemakkelijk beïnvloeden. De ontwikkeling van de waarden en normen is nog maar net begonnen, waardoor positieve en negatieve invloeden alle ruimte krijgen. Goed en slecht zijn nog vage begrippen en gedrag wordt beoordeeld op de materiële gevolgen en niet op de achterliggende bedoelingen.

Kleuters zijn vooral geïnteresseerd in de gezinsleden en wat er thuis gebeurt. Daarnaast hechten ze zich aan personen buiten het gezin. In de omgang met leeftijdsgenootjes vindt langzamerhand een verschuiving plaats van parallel spel (los van elkaar) naar communicatief spel (met elkaar). Hierdoor doen kleuters ervaring op met competitie, conflicten, verliezen, winnen etc. Deze jonge kinderen kunnen zich nog nauwelijks inleven in elkaar. Hierdoor is het ook moeilijk om met elkaar rekening te houden.

Ook binnen de leeftijdsgroep van zes tot achtjarigen zijn stemmingswisselingen heel gewoon. Gaande weg worden deze wel evenwichtiger. Kinderen in deze leeftijdsgroep identificeren zich eerst nog sterk met hun ouders of verzorgers, maar ook met oudere kinderen. Het gedrag van deze personen wordt dan geïmiteerd. Beetje bij beetje gaan deze kinderen zich meer richten op en identificeren met leeftijd- en seksegenoten. Ze doen veel ervaring op met agressief gedrag, conflicten, competitie, opkomen voor eigen recht en rekening houden met anderen. Kinderen leren zich beter in te leven in anderen en dus kunnen ze ook beter rekening houden met elkaar.

Kinderen worden meer zelfstandig. Door de voortgaande sociale ontwikkeling kan in deze leeftijdperiode belangrijke vooruitgang geboekt worden in het leren omgaan met conflicten, afspraken en regels.

⁷ Looy, F., Houterman, K. *Gezond gedrag in de basisschool*. 4^e druk. Groningen: Wolters Noordhoff 2004.

De volgende groep is de groep kinderen in de leeftijd van acht tot tien jaar. In deze periode krijgen de kinderen over het algemeen een toenemende mate van emotionele stabiliteit en een redelijke hoeveelheid zelfvertrouwen. De identificatie met leeftijd- en seksegenoten wordt steeds sterker. Ze worden zich er van bewust dat eigenschappen en vaardigheden niet vastliggen, maar zich ontwikkelen onder invloed van leeftijd, oefening en de sociale omgeving. Kinderen gaan een plaats binnen de groep innemen, waardoor de kans bestaat dat kinderen zich stoer gaan voordoen om indruk te maken.

Kinderen in deze groep laten zien dat ze zelfstandiger worden. Ook laten ze hun eigen mening horen. Doordat de kinderen meer eigen verantwoordelijkheid krijgen ontwikkelen ze een gevoeligheid en interesse voor achterliggende bedoelingen en opvattingen. De kinderen gaan veel waarom vragen stellen om erachter te komen wat de consequenties van hun eigen gedrag of het gedrag van een ander zijn.

De laatste groep in de basisschoolperiode zijn de kinderen van tien tot twaalf jaar. In deze periode groeit vaak de behoefte aan zelfstandigheid, privacy, een eigen mening en verantwoordelijkheid. Deze toegenomen zelfstandigheid uit zich vaak in een kritische houding tegenover voorschriften en gedragingen van opvoeders en andere volwassenen. Er is een behoefte aan overeenkomsten met leeftijdsgenoten. De normen en gewoonten van de leeftijdsgroep worden hierdoor belangrijk. Het kan voorkomen dat een kind een verminderd zelfvertrouwen opbouwt. Hier zijn verschillende redenen voor: wijzigingen in de omgang met leeftijdsgenoten, toegenomen verantwoordelijkheid en veranderingen op hormonaal gebied

De groep kinderen waar ik mij tot richt in mijn onderzoek is de leeftijdsgroep kinderen van zes tot acht jaar. Wat hierin belangrijk is dat kinderen gedrag van oudere personen gaan imiteren. Als leerkracht heb je hierin natuurlijk een voorbeeldfunctie. Kinderen leren in deze leeftijd beter rekening te houden met elkaar. Dit is belangrijk om rekening mee te houden tijdens de sociaal-emotionele lessen. Als leerkracht kan je hier heel goed op inspelen door verschillende werkvormen, toneelstukjes etc. Tijdens de sociaal-emotionele lessen is het belangrijk om je te richten op het leren omgaan met conflicten, afspraken en regels waardoor kinderen zich zelfverzekerder gaan voelen en waardoor het zelfbeeld misschien ook zal verbeteren.

3.2 De sociaal-emotionele ontwikkeling op school

Een flink aantal jaren vormt de school een groot deel van de omgeving van het kind⁸. De eerste ontwikkelingsstappen worden voornamelijk bepaald door het kind en zijn directe verzorgers. Vanaf ongeveer vier jaar gaat de school een belangrijke rol spelen. Op school leert het kind een (nieuwe) autoriteit te accepteren, het leert te presteren, leert nieuwe relaties aan te gaan en ontwikkelt een eigen identiteit. Een leerkracht heeft daarbij in veel opzichten dezelfde functie als de ouder/ verzorger in de eerste jaren. De leerkracht moet sensitief (zeer gevoelig) en responsief op de signalen van het kind reageren.

Sensitief en responsief gedrag van de leerkracht bestaat uit drie componenten. Een bestuurlijke component (de leerkracht bestuurt de situatie en het gedrag van de leerling). Een instructieve component (de leerkracht probeert de leerling nieuwe kennis en vaardigheden bij te brengen). En een affectieve component (de leerkracht onderhoudt een positieve relatie met de leerling). De leerkracht is een belangrijke vertrouwens- en identificatiepersoon voor het kind. De verwachtingen die de leerkracht van het kind heeft zullen een belangrijke positie innemen in de vorming van de identiteit of het zelfbeeld van het kind. Tegengestelde verwachtingen van belangrijke personen kunnen leiden tot grote emotionele spanningen bij het kind. Hier moet een leerkracht ook rekening mee houden.

⁸ Dekkers, P.P., Dudink, A., Geert van P.L.C. e.a. *Begeleiden van ontwikkeling*. 1^e druk. Alphen aan de Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink bv 1997.

Hoewel de leerkracht veel kan, is het niet altijd mogelijk om de optimale sociaal-emotionele ontwikkeling binnen de schoolse situatie te bereiken. In dat geval is de leerkracht verantwoordelijk om aan de bel te trekken bij andere instanties.

Tijdens het dagelijkse leven is het dus van groot belang om rekening te houden met de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Dit kan door hele kleine dingetjes die makkelijk toe te passen zijn binnen de dagelijkse lessen. Een lijst hiervan is terug te vinden in bijlage 2.

Nu er een duidelijk beeld is ontstaan van de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen wil ik gericht gaan kijken naar het deel van de sociaal-emotionele ontwikkeling waar ik me mee bezig houd; namelijk het zelfbeeld van kinderen. Dit ga ik uitgebreid behandelen in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 4 Het zelfbeeld van kinderen

Het zelfbeeld is niet te benoemen in één woord. Het zelfbeeld bestaat uit verschillende terreinen. Elk terrein heeft ook weer de eigen bijpassende kenmerken. In dit hoofdstuk wordt er gekeken naar wat het zelfbeeld precies inhoudt, hoe het zelfbeeld zich ontwikkelt, de attributietheorie en de gevolgen van een negatief zelfbeeld.

4.1 Wat is zelfbeeld?

Eén van de belangrijkste onderdelen van de menselijke persoon is het zelfbeeld⁹. Het beeld dat iemand van zichzelf en zijn eigen mogelijkheden heeft bepaalt voor een groot gedeelte zijn/ haar gedrag. De wijze waarop je jezelf ziet, bepaalt voor een groot deel welke negatieve of positieve gevoelens in je overheersen. Het bepaalt ook de manier waarop je je omgeving en je toekomst tegemoet treedt.

Het zelfbeeld bepaalt in grote mate de kleur van stemmingen en de waarneming van werkelijkheid en omgeving. Dit geldt meer als de omgeving een taak- situatie is, een situatie waarin prestatie-eisen gesteld worden of een situatie waar geoordeeld wordt. Het hangt onder andere van het zelfbeeld af, hoe iemand zo'n situatie tegemoet treedt. Hier volgt een voorbeeld van hoe kinderen met een goed en slecht zelfbeeld reageren op een situatie op school:

Kind met een positief zelfbeeld

De motivatie van dit kind is de hoop op succes.

- Goed resultaat gehaald: 'Ik kan het, ik heb er de capaciteiten voor en ik heb er hard voor gewerkt' (het kind schrijft het succes aan zichzelf voor).
- Slecht resultaat gehaald: 'Ik heb er niet hard genoeg voor gewerkt, volgende keer beter'.

Kind met een negatief zelfbeeld

Het kind heeft leren denken en handelen vanuit de vrees voor mislukking.

- Goed resultaat gehaald: 'Ik heb geluk gehad' of 'de opdracht was makkelijk'.
- Slecht resultaat gehaald: 'Zie je wel, ik kan het niet' (Het kind schrijft de mislukking aan zichzelf toe).

Deze reacties hebben ook te maken met de attributietheorie die ik in paragraaf 4.3 uitgebreider zal behandelen.

Het zelfbeeld kleurt de grondstemming waarin iemand leeft: optimistisch of pessimistisch. Het bepaalt mede de wijze waarop iemand taken, eisen en beoordelingen ontvangt. Het zelfbeeld bepaalt ook in hoge mate hoe iemand andere personen tegemoet treedt. In de sociale omgang vertonen mensen met een positief zelfbeeld meer toenaderingsgedrag dan vermijdingsgedrag. Zo iemand ziet anderen sneller als vriend, die je het goede gunt. Iemand met een positief zelfbeeld gaat eerder uit van goede bedoelingen. Hij/ zij zoekt niet overal wat achter. In het algemeen staat hij/ zij meer open voor de meningen van de ander omdat de ander niet gelijk als concurrent wordt gezien. Iemand met een negatief zelfbeeld is vaak eerder bereid om de ideeën die iemand heeft negatief te beoordelen. Ze vertonen eerder vermijdingsgedrag dan toenaderingsgedrag.

⁹ Dijk van, W.F.C. *Spiegels spreken. Het zelfbeeld in opvoeding en onderwijs*. 1^e druk. Nijmegen: Dekker & van de Vegt 1978

In het zelfbeeld zijn een aantal terreinen te onderscheiden¹⁰. Het eerste terrein is: Ik heb vat op mijn omgeving, met mij wordt rekening gehouden. Deze ervaring kan aan een kind al vanuit de wieg geboden worden door op zijn vragen (huilen) om verzorging, voedsel en aandacht in te gaan. Als deze behoefte wordt bevredigd, zal een kind andere communicatietechnieken waarover een kind gaandeweg de beschikking krijgt ook gaan toepassen (roepen, kraaien etc.). Het huilen zal het kind dan achter zich laten. Kinderen die ondervonden hebben dat er met hen rekening gehouden wordt, krijgen meer zelfvertrouwen en ontwikkelen meer vaardigheid om op een aangename manier aandacht te vragen. Het tweede terrein is: ik ben competent. Daarin zitten handigheid, intelligentie, lichamelijke kracht, verbaliteit, sociale vaardigheid, kennis, sportiviteit, artistiek talent, gevoel voor humor etc. Om het kind competent te laten voelen is het belangrijk dat het kind geregeld positieve reacties krijgt op wat het kan. Hoe meer een kind zelf doet, hoe competenter het zich gaat voelen en zich hierdoor ook steeds beter zal gaan ontwikkelen. Je kunt een kind deze kans geven door de omgeving van het kind hanteerbaar en bereikbaar te maken. Dan het derde terrein: ik ben aangenaam. Een kind dat vaak positief commentaar krijgt en zichzelf aangenaam vindt, zal zich ook meer zo gaan gedragen. Je kan een kind helpen zichzelf aangenaam en lief te vinden door te laten blijken dat jij het kind ook aangenaam vindt.

4.2 Soorten zelfbeeld

Het zelfbeeld is een overkoepelend begrip voor verschillende soorten zelfbeeld. Er zijn meerdere verschijningsvormen dan alleen het goede en het slechte zelfbeeld. Hier wil ik in deze paragraaf naar gaan kijken. Om hier een duidelijk beeld van te geven is elk soort zelfbeeld onderverdeeld in de kenmerken, de gevolgen en het ontstaan ervan.

Luc Koning onderscheidde in Gedragsproblemen van A tot Z de volgende vijf vormen van zelfbeelden bij kinderen¹¹:

Het reëel positieve zelfbeeld

- Kenmerken: Het zelfbeeld komt overeen met het werkelijke functioneren.
- Gevolgen: Een positief zelfbeeld geeft geen aanleiding voor gedragsproblemen.
- Ontstaan: Een positief zelfbeeld ontstaat als het kind taken krijgt die het aankan. Het kind heeft plezierige werk- en speelervaringen en krijgt ook van anderen te horen dat het fijn gaat. Het kind kan over zichzelf vertellen en ervaart dat concurrentie met anderen niet belangrijk is.

Het reëel negatieve zelfbeeld

- Kenmerken: Ook hier komt het zelfbeeld overeen met de werkelijkheid. Alleen nu faalt het kind regelmatig en heeft onplezierige ervaringen met het werken en spelen. Het kind heeft in de gaten dat het niet goed gaat.
- Gevolgen: Het kind krijgt het idee dat het niets kan en er niet bij hoort. Het kan gebeuren dat een kind deze tekortkomingen gaat compenseren door stoer te doen of dingen te doen die wel goed gaan. Een negatief zelfbeeld kan leiden tot faalangst, agressie en aandacht trekken.
- Ontstaan: Het kind krijgt steeds taken die het niet aankan. Er zijn dus te hoge verwachtingen van het kind.

¹⁰ Matthijs, F. *Het kind centraal. Opvoeden vanuit een client-centered visie*. 1^e druk. Leuven/ Apeldoorn: Garant 1991

¹¹ Hooijmaaijers, T. *Kijk op kinderen*. 1^e druk. Groningen: Wolters-Noordhoff bv 1992

Het verondersteld ondervermogen

- Kenmerken: Het kind denkt dat het niets kan, terwijl het juist van alles kan.
- Gevolgen: Dezelfde gevolgen als bij het reëel zelfbeeld kunnen ontstaan. Ook kan dit zelfbeeld naar een reëel negatief zelfbeeld omslaan. Het kind raakt gedemotiveerd, let minder op en gaat hierdoor falen.
- Ontstaan: Het gevoel er niet meer bij te horen. Het kind wordt niet geprezen waardoor het kind weinig plezier in het spel of werk heeft. Het kind krijgt niet te horen wat het wel of niet goed kan.

Het verondersteld vermogen

- Kenmerken: Het kind denkt dat het van alles kan terwijl dat in werkelijkheid niet zo is. Het lijkt alsof het falen niet doordringt tot het kind.
- Gevolgen: Werkhoudingproblemen omdat het kind niet goed oplet. Het kind gaat impulsief en ondoordacht handelen. Ook heeft het een beperkte diepteconcentratie.
- Ontstaan: Als een kind onvoldoende geconfronteerd wordt met het eigen functioneren. De begeleiders zijn te weinig kritisch.

Het diffuus zelfbeeld

- Kenmerken: Kinderen die 'niets' van zichzelf weten, die zich niet over zichzelf uiten, die niet weten of ze iets kunnen. Dit kan echt en onecht (faalangstig, niet durven, verlegen) zijn.
- Gevolgen: Allerlei probleemgedrag kan het gevolg zijn. Er kan ook een stoornis in de ontwikkeling van de persoonlijkheid ontstaan.
- Ontstaan: Een mogelijke oorzaak ligt in pedagogische verwaarlozing: opvoeders geven het kind te weinig informatie over het handelen en functioneren. Een cognitieve stoornis kan ook de veroorzaker zijn: hersenfunctiestoornis of emotionele problemen die het opnemen, bewaren en het verwerken van informatie blokkeren.

4.3 Ontwikkeling van het zelfbeeld

Als een kind geboren wordt heeft het nog geen beeld van de wereld en ook nog geen beeld van zichzelf¹². Naarmate het zelfbewustzijn groeit, neemt het zijn omgeving waar, maakt het gebeurtenissen mee en ondergaat het de werkelijkheid, eerst zonder er een betekenis aan te kunnen geven. Dit komt doordat het kind nog geen referentiekader heeft om ervaringen in te plaatsen.

Door de manier waarop een kind behandeld wordt, krijgt het kind een beeld van zichzelf. Het zelfbeeld wordt ook op een minder cognitieve manier gevormd namelijk uit wat een mens bij zichzelf ervaart (bijvoorbeeld dromen, angsten en fantasieën), waar anderen niets van weten. Deze ervaringen zijn niet altijd in woorden weer te geven. Op deze manier leeft iedereen met een bepaald beeld van zichzelf.

Het zelfbeeld is dus niet aangeboren maar komt onder meer tot stand door alles wat men meemaakt en door alles wat anderen zeggen of door hun handelen laten blijken. Hoe een kind zich voelt en dus gedraagt, is afhankelijk van het beeld dat het van zichzelf heeft. Een kind dat zichzelf de moeite waard vindt, zal zich anders voelen en gedragen dan een kind met een negatief zelfbeeld. En of een kind zichzelf de moeite waard vindt, hangt dus voor een groot deel af van wat er in talloze kleine situaties tegen hem/ haar gezegd wordt en hoe het behandeld wordt.

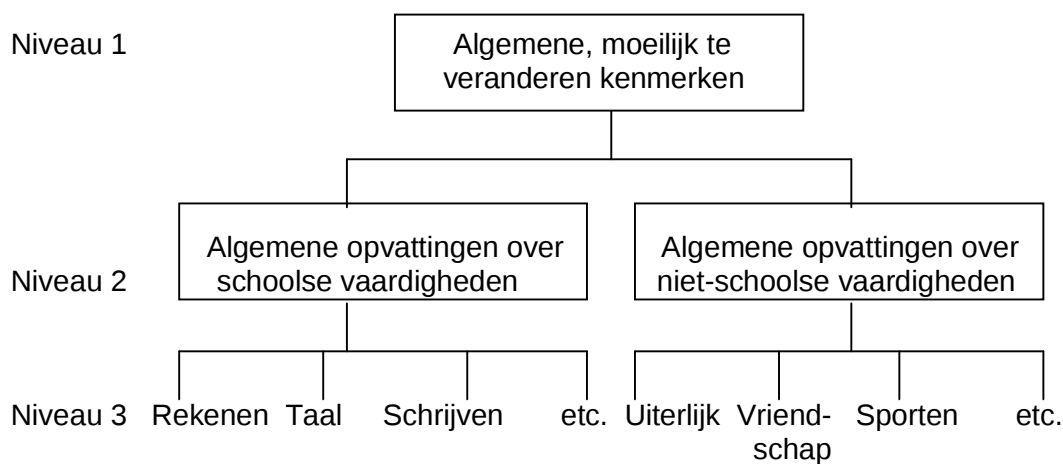
Kinderen zijn meesters in het aanvoelen van hoe iemand echt over hen denkt, zelfs al wordt er niets gezegd of al zegt iemand iets anders dan wat hij/ zij werkelijk meent. Niet zelden leidt een en ander ertoe dat het kind onzeker wordt en dat het de volwassene gaat

¹² Matthijs, F. *Het kind centraal. Opvoeden vanuit een client-centered visie*. 1^e druk. Leuven/ Apeldoorn: Garant 1991

wantrouwen. Het geven van eerlijke, duidelijke en positieve boodschappen geeft een kind zekerheid en zelfvertrouwen.

Lewis onderscheidt drie stadia in de ontwikkeling van het zelfbeeld¹³. Van acht tot twaalf jaar komt de zelfherkenning tot stand. Het kind herkent zichzelf in de spiegel. Tussen de twaalf en de achttien maanden wordt het kind zeer zelfbewust, wat tot uiting komt in een sterke interesse en verwondering bij het zichzelf in de spiegel zien. Tussen de achttien en dertig maanden komt het kind erachter dat het zelf karakteristieke eigenschappen heeft. Een belangrijke factor hierbij is de taalontwikkeling. Peuters leren snel kenmerken van zichzelf benoemen, met name hun leeftijd en of ze een jongen of meisje zijn.

Drie andere onderzoekers: Shavelson, Hubner en Stanton gaan ervan uit dat het zelfbeeld zich ontwikkelt van betrekkelijk eenvoudig tot behoorlijk complex¹⁴. Ze onderscheiden drie niveaus van het zelfbeeld:

Niveau 1: Opvattingen over algemene kenmerken die men zichzelf toeschrijft en die moeilijk te veranderen zijn. Voorbeelden hiervan zijn slim, knap etc.

Niveau 2: Op dit niveau bevinden zich de wat meer veranderlijke en specifieke eigenschappen. Hierin wordt een onderscheid gemaakt tussen schoolse (intelligentie, ijver) en niet-schoolse opvattingen (sportiviteit, vriendelijkheid) van het zelfbeeld. Dat dit onderscheid wordt gemaakt, wil niet zeggen dat de niet-schoolse vaardigheden niet op school plaatsvinden. Het uiterlijk, vriendschap, sport speelt zich ook allemaal binnen de school af. Denk maar aan vrienden/ vriendinnetjes maken, de gymles en ga zo maar door.

Niveau 3: Niveau 3 bevat specifieke eigenschappen die men zichzelf toekent. Deze specifieke eigenschappen veranderen gemakkelijker dan die op hogere niveaus. De schoolse vaardigheden zijn goed te trainen, waardoor deze gemakkelijk veranderen. Dit geldt ook voor de niet-schoolse vaardigheden. Kinderen worden op school geleerd om goed om te gaan met elkaar, hoe ruzies op te lossen etc. Kinderen ontwikkelen zich dus op dit gebied. Een kind leert hierdoor ook wat het wel of niet goed kan. Als een kind in gaat zien dat het iets niet goed kan, dan kan het kind zichzelf hierin gaan trainen (eventueel met behulp van leerkracht, ouders etc.) Door de training kan het kind er beter in worden, waardoor de opvatting hierover veranderd.

¹³ Breeuwsma, G., Loth, F. *De constructie van de levensloop*. 1^e druk. Amsterdam: Boom 1994

¹⁴ Alblas, G., Heinstra R. en Sande vd H. *Sociale psychologie voor het onderwijs*. 3^e druk. Groningen/ Houten: Wolters-Noordhoff, 2001.

4.4 De attributietheorie

¹⁵De attributietheorie van Weiner geeft een verklaring voor de manier waarop mensen zich een beeld vormen over zichzelf en anderen. Attributie betekent letterlijk: toekennen. In de attributietheorie gaat het vooral over het toekennen van oorzaken aan het gedrag van onszelf en anderen en aan wie er verantwoordelijk is voor de dingen die gebeuren.

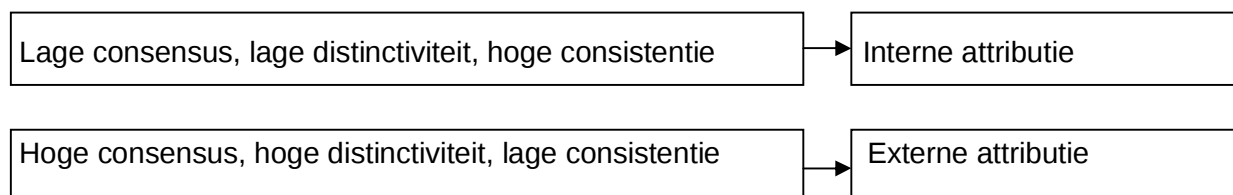
Als een kind er in de klas door sociale vergelijking achter komt dat hij een goede of slechte leerling is, dan moet er nog iets gebeuren voordat deze kennis al of niet in het zelfbeeld wordt opgenomen. Het kind moet als het ware beslissen of dat het goed of slecht zijn in bijvoorbeeld rekenen aan hemzelf ligt, of dat het door andere factoren als geluk, pech, slechte leraar etc. veroorzaakt wordt. Als het kind de prestaties bij rekenen aan zichzelf toekent (attributeert), dan is dat van invloed op het zelfbeeld.

Attributies gebeuren ten opzichte van jezelf, maar ook ten opzichte van anderen, bijvoorbeeld om erachter te komen waarom een vriendje de laatste tijd zo moeilijk doet. Mensen proberen oorzaken toe te kennen aan hun eigen gedrag en de gevolgen daarvan. Hierbij worden drie verschillende vormen van informatie gebruikt. Volgens Kelley (1967) spreken drie manieren van redeneren bij attribueren een rol. Namelijk of er sprake is van consistentie (samenhang/ het gebeurt altijd), distinctiviteit (onderscheidend) en van consensus (eenstemmig) in het gedrag van een persoon.

Er zijn twee soorten attributie te onderscheiden:

- Interne attributie: De oorzaken voor iemands gedrag wordt bij hemzelf gezocht.
- Externe attributie: De oorzaken voor iemands gedrag wordt in zijn omgeving gelegd.

Dit is in het volgende model weergegeven:

Interne attributie heeft gevolgen voor het zelfbeeld en daarom zullen mensen er bij zelfattributie toe neigen om vooral positief gedrag naar zichzelf te attribueren en mislukking aan de omgeving te wijten. Dit wordt de zelfdienende vertekening genoemd. Dit attributieproces kan leiden tot een vertekende waarneming van de omgeving en van zichzelf. Er zijn ook mensen die in het algemeen een sterke neiging hebben om de oorzaken voor gedrag bij andere personen eerder toe te schrijven aan de eigenschappen van die personen dan aan de omstandigheden. Dit wordt de fundamentele attributiefout genoemd.

Een laatste vertekening die veel blijkt voor te komen, is het actor-observer fenomeen. Als je aan iemand (actor) vraagt waar de oorzaak voor zijn eigen gedrag ligt, dan zal hij die vooral in zijn omgeving, extern zoeken. Maar als je aan iemand die het gedrag ziet gebeuren (observer) vraagt waar de oorzaak ligt, dan zal de oorzaak van het gedrag van de actor aan de actor zelf toegekend worden.

Het schoolse zelfbeeld wordt ook bepaald door de oorzaak van het behalen van een bepaald cijfer te attribueren. Bij interne attributie wordt een prestatie toegeschreven aan de eigen inspanning en/ of bekwaamheid. Ook bij het attribueren speelt de klas als vergelijkingsmaat een rol. Als het eigen cijfer overeenkomt met dat van klasgenoten, dan is dat geen

¹⁵ Alblas, G., Heinstra R. en Sande vd H. *Sociale psychologie voor het onderwijs*. 3^e druk. Groningen/ Houten: Wolters-Noordhoff, 2001.

uitzondering en is er sprake van een hoge consensus. Bij externe attributie heeft de prestatie te maken met pech of geluk en/ of de moeilijkheidsgraad van de taak.

Bij attributie gaat het vooral om de vraag of de hoogte van de prestaties stuurbaar is of juist niet. Als er sprake is van een gebrek aan inzet, dan kan de inzet vergroot worden, zodat de leerling alsnog goed kan presteren. Als de leerling er door interne attributie achter komt dat de slechte prestaties te wijten zijn aan een gebrek aan inzicht en vaardigheden, dan is de uitkomst van het eigen handelen niet meer stuurbaar. Deze leerlingen zullen na een tijdje de moed laten zakken en veronderstellen dat er weinig of niets meer aan te doen is. Seligman (1975) spreekt in dit verband ook wel van aangeleerde hulpeloosheid. Hiervan wordt gesproken als het individu geen enkel verband ziet tussen de eigen inspanning en de resultaten ervan. Dit leidt na enige tijd tot teruggetrokken gedrag.

4.5 Negatief zelfbeeld

Als een kind een positief zelfbeeld heeft is dit natuurlijk geweldig en is er geen reden om je zorgen te maken. Maar natuurlijk heeft niet elk kind een positief zelfbeeld. Een kind kan namelijk ook een negatief zelfbeeld hebben en dat is meestal wel een reden om je zorgen te maken, of in ieder geval om actie te ondernemen. Vandaar deze paragraaf. Eerst wil ik gaan kijken naar hoe een negatief zelfbeeld eigenlijk tot stand komt.

Niemand wordt met een positief of negatief zelfbeeld geboren¹⁶. Het is van groot belang welke spiegel de ouders het jonge kind voorhouden, want daarvan leert het zichzelf schatten, onderschatten of overschatten. Positief reageren op primaire gedragingen zoals huilen, eten en slapen is voor de meeste ouders geen moeilijke opgave. Het gaat om wat voor norm de ouders gebruiken om negatief of positief te reageren op het gedrag van het kind. Als een kind twee/ drie jaar is gaat het van alles uitproberen. Het is voor veel ouders moeilijk in deze periode geduldig en rustig te blijven reageren, want soms haalt het kind op deze leeftijd het bloed onder de nagels vandaan omdat het lijkt alsof het kind expres alles doet wat nu juist niet mag. Het is belangrijk dat de twee- driejarige een duidelijke marge krijgt waarin hij kan ontdekken en wordt gestimuleerd, zonder als te snel te horen: nee, hou op, laat dat etc.

Naarmate het kind meer beoordeelt wordt naar zijn uiterlijk waarneembare prestatie als goed of slecht, negatief of positief, is de kans groter dat er een negatief zelfbeeld groeit. Ieder kind heeft een eigen tempo, een eigen proces en het zou goed zijn als het op dit eigen tempo en dit eigen proces beoordeeld zou worden. Teveel normen om het gedrag als goed of fout te beoordelen en teveel beoordelen naar het uiterlijke product, dat vergeleken wordt met anderen, zijn twee belangrijke redenen waarom het zelfbeeld vaak niet op een goede manier ontwikkeld. Hoe meer normen er gehanteerd worden, vooral als ze tegelijkertijd gehanteerd worden, des te meer kans bestaat er dat een kind deze norm overtreed. Het gevolg is dan dat het kind gecorrigeerd wordt. Hoe meer overtredingen, des te kleiner het vertrouwen dat het kind het ooit helemaal goed zal doen.

Procesopvoeding heeft alleen kans van slagen als ouders zelf zo goed mogelijk blijven voorgaan in het beleven van waarden. Het kind heeft oriëntatiepunten nodig om te weten of het in zijn proces op het goede spoor zit. Als ouders van kinderen iets eisen, waar ze zelf niet aan toe komen, dan wordt de opvoeding onecht en inconsequent.

Een kind dat in zijn vroegere periode teveel is beoordeeld naar het uiterlijke product in vergelijking met anderen, ziet later waarschijnlijk de ander veel eerder als een bedreiging, een neezegger. Er is dan een kans dat het een angstig kind wordt en het nee van de ander al ziet aankomen, voordat het een taak heeft aangepakt of uitgevoerd. Het wordt dan een kind dat steeds denkt tekort te schieten of te falen.

¹⁶ Dijk van, W.F.C. *Spiegels spreken. Het zelfbeeld in opvoeding en onderwijs*. 1^e druk. Nijmegen: Dekker & van de Vegt 1978

Als het kind te weinig ruimte krijgt voor het proces van zelf beslissen naar eigen tempo en daarna geëvalueerd wordt, voelt het zich miskend en gefrustreerd. Als het kind dus te weinig ruimte krijgt om nee te zeggen en geleidelijk tot ja te komen, voelt het kind zich miskend in de eigen individualiteit. Het zal waarschijnlijk daardoor later moeilijker tot taakgedrag en sociaal gedrag komen, omdat het vanwege het gekwetste zelfbesef veel tijd en energie nodig zal hebben om dit alles in te halen. Vermijdingsgedrag uit angst voor kritiek en correcties, dreigen en macht ligt dan meer voor de hand. Nog een belangrijk punt waar rekening mee gehouden moet worden is dat ouders de taak van een kind uit handen gaat nemen als de taak niet snel genoeg uitgevoerd wordt. Als ouders dit doen krijgt het kind het idee dat het niets zelf kan. Een kind zal op deze manier bang blijven om fouten te maken en heeft niets geleerd van zichzelf en zijn eigen mogelijkheden.

Als de ouders een negatief beeld en een gebrek aan vertrouwen in de mogelijkheden van het kind voortdurend tot uiting brengen, zal het kind gaan geloven dat het inderdaad niet veel waard is¹⁷. Andere reacties in de omgeving van andere volwassenen, kunnen dit beeld doorbreken of nuanceren. Maar vaak gaat een kind zich in de mate volgens het verwachtingspatroon van zijn ouders gedragen, waardoor dit negatieve beeld ook door de omgeving bevestigd wordt.

Het is dus erg belangrijk om een negatief zelfbeeld bij kinderen te signaleren. Er zijn verschillende punten hoe je kunt signaleren of een kind een negatief zelfbeeld heeft. Een lijst met signalen is terug te vinden in bijlage 3.

Er kunnen veel aanleidingen zijn voor het ontstaan van een negatief zelfbeeld. Een daarvan is dat een kind teveel wordt beoordeeld naar zijn uiterlijk waarneembare prestaties. Elk kind heeft een eigen tempo, een eigen proces van ontwikkeling. Hier wordt alleen niet altijd rekening mee gehouden. De kinderen moeten zoveel mogelijk het tempo van de groep bijbenen, wat niet altijd lukt. Daarom vind ik het ook belangrijk om te kijken naar de manier waarop kinderen leren om te zien of hier een relatie ligt met het zelfbeeld. Dit zal beschreven worden in het volgende hoofdstuk.

¹⁷ Matthijs, F. *Het kind centraal. Opvoeden vanuit een client-centered visie*. 1^e druk. Leuven/ Apeldoorn: Garant 1991

Hoofdstuk 5 Leerprestaties

Erik Erikson beschrijft dat een kind tussen de zes en twaalf jaar zichzelf moet leren zien als iemand die vaardigheden kan verwerven en een waardevol iemand wordt bevonden. Kinderen met leerproblemen kunnen in deze fase in een gevoel van minderwaardigheid verstrikt raken tenzij ze voor zichzelf een verklaring voor deze problemen kunnen bedenken en de gelegenheid krijgen om vanuit hun beperkte leermogelijkheden toch nog tot ontplooiing te komen (zie paragraaf 2.2). Om deze reden is het van groot belang dat er goed zicht wordt gehouden op de manier hoe kinderen leren en waar ze problemen tegen kunnen komen. Kinderen moeten op een goede manier begeleid worden door hun leerproces. In dit hoofdstuk wordt er eerst gekeken naar de manier waarop kinderen leren en daarna naar de leermotivatie van het kind.

5.1 Hoe leren kinderen?

Leren is onthouden¹⁸. Sommige informatie hoef je maar voor korte duur te onthouden en andere informatie moet je voor langere tijd opslaan in je geheugen. Kinderen vragen zich zelden af of ze de informatie die je ze geeft voor een korte of lange tijd moet worden onthouden. Ze zijn dit ook niet gewend, omdat ze de periode dat ze nog niet op school zaten de kennis als het ware kwam aanwaaien. Ze leerden incidenteel. Op school moeten ze intentioneel gaan leren.

Het is goed om je te richten op hoe kinderen hun geheugen gebruiken. Veel kinderen hebben er geen idee van hoe ze iets moeten onthouden. Je kunt leerlingen dus helpen ze te leren leren. Naarmate een kind beter begrijpt hoe je nieuwe informatie het beste kunt onthouden zal het meer van een onderwerp vast kunnen houden.

Het proces om iets permanent te onthouden verloopt ruwweg in twee fasen. De eerste fase is het zorgvuldig opnemen van informatie en de tweede fase bestaat uit de tijd en moeite besteden aan het herinneren van die informatie. Samenhangend met deze twee fasen zijn er twee vormen van geheugen. De eerste vorm is het lange termijngeheugen. Dit bevat de informatie die voor langere tijd wordt opgeslagen. Het gaat dus om alles wat je weet, je kennis. De tweede vorm van geheugen is het korte termijngeheugen. Dit geheugen houdt de informatie vast zolang het nodig is voor waar je op dit moment mee bezig bent. Daarna (15-30 seconden) is het weer uit je korte termijngeheugen verdwenen. Het korte- en lange termijngeheugen werken nauw samen. Alles wat je leerlingen probeert bij te brengen komt eerst in het korte termijngeheugen terecht. Of de informatie uiteindelijk in het lange termijngeheugen terechtkomt, hangt af van wat ze ermee doen in het werkgeheugen.

Door nader in te gaan op hoe je de leerstof het beste kunt onthouden en door de leerlingen actief te betrekken bij het zoeken naar hulpmiddelen, geheugensteuntjes, voorbeelden en werkwijzen, zullen ze op den duur de beschikking krijgen over een aantal doelmatige strategieën die ze zelfstandig kunnen toepassen. Hoe actiever de leerling ingaat op de aangeboden informatie, hoe beter het leereffect zal zijn. Bij wat oudere leerlingen kan het aanbrengen van kennis over het efficiënt gebruik van je geheugen gebeuren in de vorm van studietechnieken.

Uit zichzelf kiezen kinderen lang niet altijd de juiste strategie om informatie of oplossingsmethoden te onthouden, ook al beschikken ze er soms wel over. Één van de redenen kan zijn dat kinderen lang niet altijd beseffen dat er een verband is tussen de manier van inprenten en het gemak waarmee je de ingeprente stof later weer opdiept. Een

¹⁸ Bongaards, B., Sas, J. *Vakbekwaam onderwijzen*. 3e druk. Groningen/ Houten: Wolters-Noordhoff 2005

kerndoel van leren leren is dan ook kinderen deze relatie te leren doorzien en ze te leren bepaalde strategieën te gebruiken waarvan ze het resultaat kennen.

5.2 Leermotivatie

Om de leermotivatie optimaal te kunnen bevorderen dient een school ten minste drie kenmerken te hebben:

- De verwachtingen die men van de kinderen heeft en de eisen die men stelt aan hun leervermogen moeten reëel zijn.
- De goede prestaties van de kinderen moeten nadrukkelijk gewaardeerd worden.
- Er moet een plezierige en stimulerende sfeer op school heersen.

Ten aanzien van de leerlingen zijn de volgende drie kenmerken van belang: relatie, competentie en autonomie. Deze drie punten zijn in hoofdstuk 1.2 verder uitgewerkt. Kinderen dienen te worden uitgedaagd door een rijke omgeving en tot verkennen en leren geprikkeld te worden. De leerkracht geeft de kinderen de ruimte, stimuleert de zelfwerkzaamheid en geeft de kinderen die ondersteuning waar ze behoefte aan hebben, op het juiste moment en op een manier die het beste bij hen past. Op die manier ervaren kinderen dat er vertrouwen is in hun goede wil, hun leergierigheid en hun inzet.

Het verbeteren van de leermotivatie zal in eerste instantie de meeste kans op succes hebben, wanneer aandacht besteed wordt aan zowel leerstofvorderingen op korte termijn als aan verbetering van het zelfbeeld en de zelfstandigheid op lange termijn. Deze relatie werkt beide kanten op. Het is niet zo dat kinderen alleen maar leren als ze gemotiveerd zijn. Het leerproces kan ook weer een gunstige invloed hebben op de motivatie. Om dit voor elkaar te krijgen moet je een moeizaam proces aangaan. Hierbij is de relatie die je hebt opgebouwd met het kind van buitengewoon groot belang.

Motiveren is de leerling redenen geven om een taak uit te voeren. Er zijn twee soorten motivatie. De eerste motivatievorm is de intrinsieke motivatie. Dit betekent dat je het voor jezelf doet. Je raakt intrinsiek gemotiveerd door belangstelling voor een onderwerp, plezier hebben in de vaardigheid op zichzelf, iets graag doen omdat je het goed kunt, merkbare vooruitgang boeken etc. Zonder intrinsieke motivatie vindt er hooguit incidenteel leren plaats, tenzij het leren wordt gestuurd door bekrachtigers die niet direct met de taak samenhangen. De tweede motivatievorm is de extrensieke motivatie. Dit betekent dat je het voor een ander doet. Je raakt extrensiek gemotiveerd door systematische aandacht voor de leerkracht of van klasgenoten, bewondering van anderen, graag iets voor iemand doen, een prijs winnen etc. Extrensieke motivatie kan door op simpele wijze te stimuleren het leren bevorderen en daardoor tot goede leerresultaten leiden. Een groot nadeel van deze motivatie is dat als de bekrachtiging niet meer gegeven wordt de kans groot is dat de leermotivatie weer afneemt. Om de leermotivatie te bevorderen (en daarmee het zelfbeeld) moet daarom je doel zijn: het vergroten van de intrinsieke motivatie.

Deze vormen van motivatie zijn te koppelen aan de attributietheorie (zie paragraaf 4.4). Hier is er ook sprake van intrinsiek en extrensiek. Interne motivatie betekent dat je het voor jezelf doet en vaak is er dan ook sprake van interne attributie; je zoekt de oorzaak van het gedrag bij jezelf. Bij externe motivatie doe je het voor een ander wat betekent dat ook vaak de oorzaak van het gedrag bij de omgeving wordt gelegd, dan is er sprake van externe attributie. Deze twee vormen van motivatie en attributie hangen dus nauw samen.

Hoofdstuk 6 Belangrijke punten

Aan het einde gekomen van dit theoretische gedeelte wil ik kort een aantal punten op een rij zetten die van belang zijn bij het praktische gedeelte van dit onderzoek.

1. Relatie, competentie, autonomie (Castelijns en Stevens).

Naar deze drie basisbehoeften kijkend zien we dat elke basisbehoefte leidt tot voldoening en zelfvertrouwen. Als een kind zich voldaan voelt, gaat het op zoek naar verdere uitdaging en zal zich dus ook steeds verder ontplooiën. Als er niet aan deze basisbehoeften voldaan wordt, zal een kind zich onzeker gaan voelen en niet meer op zoek durven gaan naar die uitdaging. De ontwikkeling zal dus stil gaan staan.

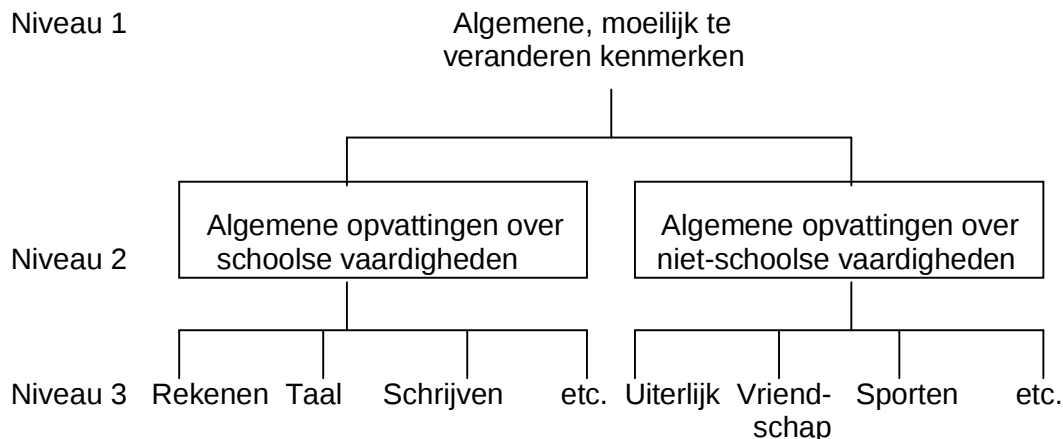
2. De sociaal-emotionele ontwikkeling.

Kinderen in de leeftijdsgroep van zes tot acht jaar doen veel ervaring op met agressief gedrag, conflicten, competitie, opkomen voor eigen recht en rekening houden met anderen. Kinderen leren zich beter in te leven in anderen en dus kunnen ze ook beter rekening houden met elkaar. Kinderen worden meer zelfstandig. Door de voortgaande sociale ontwikkeling kan in deze leeftijdperiode belangrijke vooruitgang geboekt worden in het leren omgaan met conflicten, afspraken en regels.

3. Terreinen binnen het zelfbeeld.

- Ik heb vat op mijn omgeving, met mij wordt rekening gehouden.
- Ik ben competent.
- Ik ben aangenaam.

4.

5. Interne attributie: De oorzaken voor iemands gedrag wordt bij hemzelf gezocht.

Externe attributie: De oorzaken voor iemands gedrag wordt in zijn omgeving gelegd.

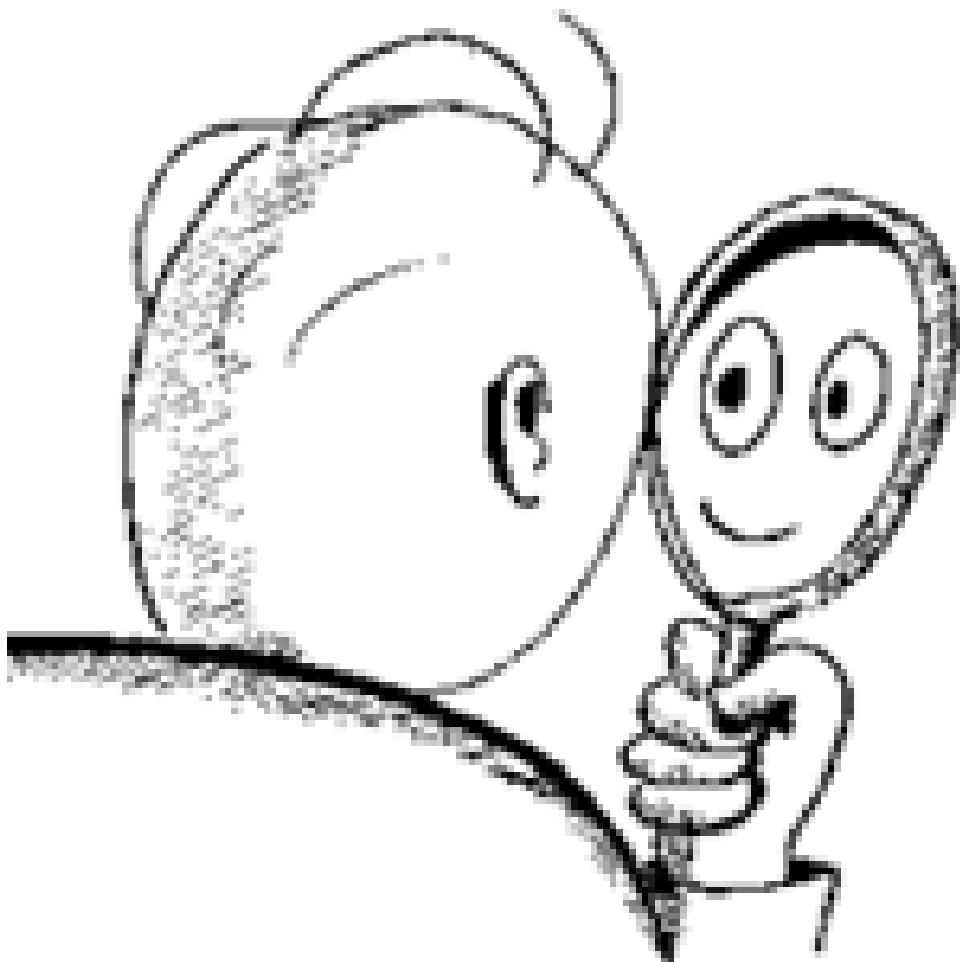
6. Negatief zelfbeeld

Hoe meer normen er gehanteerd worden, vooral als ze tegelijkertijd gehanteerd worden, des te meer kans bestaat er dat een kind deze norm overtreed. Het gevolg is dan dat het kind gecorrigeerd wordt. Hoe meer overtredingen, des te kleiner het vertrouwen dat het kind het ooit helemaal goed zal doen.

7. Interne motivatie: het voor jezelf doen

Externe motivatie: het voor een ander doen.

Praktijkgedeelte

Inleiding

Nu volgt het praktische gedeelte van dit onderzoek. Mijn LIO stage heeft plaatsgevonden op basisschool CNS de Triangel in Lunteren. Daar had ik een groep 4 met 28 kinderen. Ook is er op deze school nog een combinatieklas van groep 4/ 5. De 12 leerlingen van groep 4 uit die combinatieklas heb ik ook betrokken in mijn onderzoek.

In de praktijk heb ik het zelfbeeld van kinderen onderzocht door de kinderen een zelfbeeldtest te laten invullen. Deze test heb ik geanalyseerd en hier een score per kind aan verbonden (goed, normaal of slecht). De criteria voor deze scores heb ik in hoofdstuk 7 beschreven. Hiernaast heb ik de leerprestaties op het gebied van rekenen en taal gelegd. Toen heb ik gekeken of kinderen met een goed zelfbeeld ook hogere cijfers hadden. Dit was de opzet waar ik verder op ging borduren in de rest van mijn onderzoek.

Uit de analyse van de zelfbeeldtest heb ik 3 groepjes van 5 kinderen gemaakt. 2 groepjes met een slecht zelfbeeld en 1 groepje met een goed zelfbeeld. Met 1 van de groepjes met een slecht zelfbeeld en het groepje met een goed zelfbeeld heb ik een aantal weken verschillende oefeningen gedaan op het gebied van sociaal-emotionele vorming en dan specifiek op de punten die in het zelfbeeld te onderscheiden zijn: ik heb vat op mijn omgeving, ik ben competent en ik ben aangenaam. Verder heb ik ook klassikale lessen uit de methode Vreedzame school gegeven, deze methode wordt gebruikt binnen mijn Lio-school. Het zonnetje van de dag heb ik ook opgestart.

Daarna heb ik de zelfbeeldtest nog een keer bij deze kinderen afgenomen en gekeken of er vooruitgang in het zelfbeeld zit. Vervolgens heb ik nog gekeken of de leerprestaties ook verbeterd zijn. De uitslag van al deze analyses zijn in het vervolg van dit praktijkgedeelte te vinden.

Hoofdstuk 7 Analyse van de zelfbeeldtest aan het begin van mijn stage

Er is nog geen bestaande zelfbeeldtest voor kinderen op de markt. Vandaar dat ik zelf een test ontworpen heb. Bij het ontwerpen hiervan heb ik gekeken naar welke delen van het zelfbeeld ik hierin naar voren wilde laten komen. Ik heb ervoor gekozen om alle drie de terreinen van het zelfbeeld in de test te verwerken (zie paragraaf 4.1):

Ik heb vat op mijn omgeving:

- Ik kom met ideeën in de klas.
- Ik vind het leuk om iets zelf te kiezen.
- Ik zeg eerlijk wat ik van iets vind.

Ik ben competent:

- Ik vind het leuk om een beurt te krijgen.
- Ik vind het erg als ik een fout maak.
- Dingen die ik (niet) goed kan.

Ik ben aangenaam:

- Vinden de kinderen jou aardig?
- Wat vind je (niet) leuk aan jezelf?

Ook heb ik gekeken naar de niveaus van Shavelson, Hubner en Stanton (zie paragraaf 4.3). Ik heb in de test niveau 2 en 3 verwerkt, omdat deze eigenschappen gemakkelijker te veranderen zijn dan die van niveau 1. Ook vond ik het belangrijk dat in de test opvattingen over schoolse vaardigheden, maar ook niet-schoolse vaardigheden naar voren kwamen.

In de eerste week van mijn stage heb ik de zelfbeeldtest door de kinderen in laten vullen. Deze ingevulde testen zijn terug te vinden in bijlage 4. Mijn eerste doel was om te kijken welke kinderen een goed, slecht of normaal zelfbeeld hebben. Dit heb ik berekend door te kijken naar het aantal gegeven negatieve of twijfel antwoorden op de vraag. Bij de open vragen heb ik op de volgende manier gekeken: werden er meer negatieve dan positieve eigenschappen genoemd dan werd dit als een negatief antwoord berekend. Ook als een kind zichzelf een cijfer onder de 7 geeft heb ik dit als een negatief antwoord gerekend. Dan kwam ik op de volgende conclusie:

- Bij 3, 4 of 5 negatieve of twijfel antwoorden is het zelfbeeld slecht.
- Bij 2 negatieve of twijfel antwoorden is het zelfbeeld normaal.
- Bij 1 negatief of twijfel antwoord is het zelfbeeld goed.

Hieruit kwamen de volgende resultaten:

- 16 kinderen met een goed zelfbeeld
- 13 kinderen met een normaal zelfbeeld
- 11 kinderen met een slecht zelfbeeld

Daarna heb ik de toetsresultaten van rekenen en taal er naast gelegd.

- De kinderen met een goed zelfbeeld hebben voor de rekentoets gemiddeld een 9.3
- De kinderen met een normaal zelfbeeld hebben voor de rekentoets gemiddeld een 7.8
- De kinderen met een slecht zelfbeeld hebben voor de rekentoets gemiddeld een 8.1
- De kinderen met een goed zelfbeeld hebben voor de taaltoets gemiddeld een 9
- De kinderen met een normaal zelfbeeld hebben voor de taaltoets gemiddeld een 8.6
- De kinderen met een slecht zelfbeeld hebben voor de taaltoets gemiddeld een 8.5

De gemiddeldes van deze twee toetsen zien er als volgt uit:

- De kinderen met een goed zelfbeeld hebben een gemiddeld toetscijfer van een 9.2
- De kinderen met een normaal zelfbeeld hebben een gemiddeld toetscijfer van een 8.2
- De kinderen met een slecht zelfbeeld hebben een gemiddeld toetscijfer van een 8.3

Een zeer opvallend gegeven is dat de kinderen met een goed zelfbeeld een duidelijke hoger gemiddeld toetscijfer hebben. Als we van deze resultaten uitgaan kan er gezegd worden dat kinderen met een goed zelfbeeld inderdaad hogere cijfers halen. Nog een opvallend gegeven is dat de kinderen met een normaal zelfbeeld en de kinderen met een slecht zelfbeeld qua gemiddeld toetscijfer heel dicht bij elkaar liggen.

Voor de duidelijkheid heb ik alle gegevens in een overzichtelijke tabel gezet. Om de privacy van de kinderen te beschermen heb ik elk kind met een nummer aangegeven. De nummers die groen gekleurd zijn, zijn de kinderen met een goed zelfbeeld, de blauwe nummers zijn de kinderen met een normaal zelfbeeld en de rode nummers zijn de kinderen met een slecht zelfbeeld.

Kind	Ik voel me fijn in de klas				Ik vind het leuk om een beurt te krijgen				Ik vind het erg als ik een fout maak				Ik vind het leuk om iets zelf te kiezen				Vinden de kinderen jou aardig?				Dingen die ik goed kan (aantal)		Dingen die ik niet goed kan (aantal)		Welk cijfer geef je jezelf?		Gemiddelde cijfer rekentoets		Gemiddelde cijfer taaltoets	
	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd										
1																					2		1		6		6,7		6	
2																					2		2		6+		8,3		10	
3																					2		1		5+		7,2		9,5	
4																					2		2		7		9,5		10	
5																					2		2		8		5,5		9	
6																					2		1		8-		6,3		7	
7																					2		3		9		6,8		8	
8																					2		1		7		3,5		7	
9																					2		2		7		8,9		5	
10																					2		1		9-		9,5		10	
11																					6		2		8		9		10	
12																					4		4		1	*	*	*		
13																					1		1		5+		8,2		10	
14																					4		5		6-		5,5		8	
15																					2		1		5+		9,3		10	

15																				2	1	5+		9,3	10	
16																				5	1	9		9,4	10	
17																				2	2	7		8,9	8	
18																				3	3	7		6,5	9	
19																				4	2	6		9,6	10	
20																				1	1	6		9,7	7	
21																				2	3	9		6,9	8	
22																				4	4	9		9,7	10	
23																				2	3	8+		9,4	8	
24																				3	1	7		9,1	7	
25																				4	1	5		9,2	8	
26																				2	1	8		8,2	9	
27																				3	1	9		9,4	7	
28																				7	2	5		8,9	9,5	
29																				1	1	9		6,2	10	
30																				2	1	8		9,3	10	
31																				6	0	9		8,7	10	
32																				5	1	10		9,4	10	
33																				1	1	8,5		9,5	8	
34																				3	1	9		9,3	10	
35																				2	2	10		7,8	9	
36																				3	1	9		9,1	9	
37																				3	1	10		9,8	9	
38																				2	1	9		9,8	10	
39																				2	1	7		8,4	7	
40																				1	1	7		7,9	10	

* De toetsresultaten van deze leerling zijn niet meegerekend, omdat zij een rugzakleerling is. Zij werkt op groep drie niveau.

Hoofdstuk 8 Werken aan het zelfbeeld in groepjes

Nadat ik heb gekeken welke kinderen een goed, normaal of slecht zelfbeeld hebben heb ik 3 groepjes gemaakt:

- Groep 1: kinderen met een goed zelfbeeld
 - o Kind 5
 - o Kind 10
 - o Kind 20
 - o Kind 24
 - o Kind 26
- Groep 2: kinderen met een slecht zelfbeeld
 - o Kind 9
 - o Kind 13
 - o Kind 14
 - o Kind 18
 - o Kind 25
- Groep 3: kinderen met een slecht zelfbeeld (controlegroepje)
 - o Kind 2
 - o Kind 7
 - o Kind 28
 - o Kind 32
 - o Kind 33

Met groep 1 en groep 2 heb ik verschillende oefeningen/ lessen gedaan op het gebied van zelfbeeld. Ik heb lessen gemaakt aan de hand van de verschillende gebieden van het zelfbeeld:

Ik heb vat op mijn omgeving:

- Les 5 Opkomen voor jezelf.
- Les 9 Iets moeilijk vinden.
- Les 10 Omgaan met kritiek.
- Les 11 Vragen of je mee mag doen.

Ik ben competent:

- Les 6 Herkennen van eigen kwaliteiten.
- Les 8 Oplossen van een probleem.

Ik ben aangenaam:

- Les 2 Verdrietig.
- Les 3 Bang.
- Les 4 Herhaling van gevoelens.
- Les 7 Complimenten geven.

Dit heb ik met elk groepje apart gedaan. Hier onder volgt een overzicht met hierin korte beschrijvingen van de lessen.

Opzet les 1

- Uitleg wat de bedoeling is van de aankomende lessen.
- Kinderen kiezen plaatjes van dingen die ze willen leren en plakken deze op het werkblad (jonge kinderen en sociaal onhandig gedrag)
- Kinderen vertellen waarom ze deze dingen willen leren.

Opzet les 2 Verdrietig

- Verdrietige muziek laten horen (een doos vol gevoelens: muziek met gevoel 1)
 - Wat hoor je?
 - Wat denk je als je deze muziek hoort?
 - Etc.
- Pictogram van een verdrietig kind laten zien (een doos vol gevoelens)
 - Hoe kan je zien dat iemand verdrietig is?
 - Hoe zie jij er uit als je verdrietig bent?
- Maken werkblad hoe ziet verdrietig er uit? (jonge kinderen en sociaal onhandig gedrag)
- Situatieplaatjes verdrietig behandelen (een doos vol gevoelens)
- Bespreken en maken werkblad verdrietig (kanjertraining)
- Mee naar huis:
 - Werkblad verdrietig (kanjertraining)
 - Masker (een doos vol gevoelens)

Opzet les 3 Bang

- Bespreken van de werkbladen van de vorige keer.
- Bange muziek laten horen (een doos vol gevoelens: Muziek met gevoel 1)
 - Wat hoor je?
 - Wat denk je als je deze muziek hoort?
 - Etc.
- Pictogram van een bang kind laten zien (een doos vol gevoelens)
 - Hoe kan je zien dat iemand bang is?
 - Ben je zelf wel eens bang geweest? Waarom was dat?
 - Hoe kunnen anderen aan jou zien dat je bang bent? Hoe sta je en kijk je dan?
- Bang zijn betekent eigenlijk: oppassen geblazen! Eerst goed nadenken!
 - Waar en hoe voel je dat, als je bang bent?
 - Wat kan je doen als je bang bent?
- Situatieplaatjes bang behandelen (een doos vol gevoelens)
- Maken werkblad (jonge kinderen en sociaal onhandig gedrag)
- Ontspanningsoefeningen
- Mee naar huis:
 - Masker (een doos vol gevoelens)

Opzet les 4 Herhaling van de gevoelens

- Maken werkblad (kanjertraining)
- Bespreken van de verschillende gevoelens
- Uitbeelden van verschillende gevoelens
- Spelen van het vier gevoelenspel

Opzet les 5 Opkomen voor jezelf

- Bespreken van de vorige les
- Bespreken wat de kinderen doen als iemand iets doet wat ze niet willen. Hierbij ook oplossingen bedenken:
 - Stop zeggen
 - Op een stevige en duidelijke manier weglopen
 - Om hulp vragen
- Activiteit: Kinderen staan tegenover elkaar met een flinke tussenruimte. Een kind loopt langzaam naar de ander toe, de ander geeft een stopteken zodra hij vindt dat het kind niet dichterbij hoeft te komen. Daarna wisselen van rol.
 - Hoe lukte het om duidelijk en rustig STOP te zeggen? (stevig staan en duidelijk praten)

- Hoe lukte het om naar het stopteken van de ander te luisteren en ook echt te stoppen? (Goed naar de ander kijken)
- Wat doe je als de ander niet ophoudt?
 - Duidelijk herhalen wat je ervan vindt, blijf de ander aankijken.
 - Ga niet in discussie.
- Maken werkblad stop zeggen (jonge kinderen en sociaal onhandig gedrag)
- Mee naar huis:
 - Werkblad omgaan met pesten/ plagen/ zeggen dat je last van een ander hebt (sociale vaardigheidstrainer)

Opzet les 6 Herkennen van eigen kwaliteiten

- Bespreken van de vorige les
- Maken van het werkblad welke kwaliteiten horen bij jou? (jonge kinderen en sociaal onhandig gedrag)
- Spelen van het kinderkwaliteitspel (Cps, Amersfoort 2004)
- Invullen van het werkblad ik ben een kei (werkboek ik ben een kei)
- Mee naar huis:
 - Werkblad wapenschild (werkboek ik ben een kei)

Opzet les 7 Complimenten geven

- Bespreken van de vorige les
- Vragen:
 - Wie is er al wel eens het zonnetje van de dag geweest?
 - Wat vond je daar van?
 - Hoe voel je jezelf als iemand iets leuks over je zegt?
- Oefenen: Iedereen geeft een compliment aan de groepsgenoten
- Mee naar huis:
 - Werkblad complimenten geven (sociale vaardigheidstrainer)

Opzet les 8 Oplossen van een probleem

- Bespreken van de vorige les
- Vragen:
 - Heb je wel eens een probleem?
 - Wat doe je dan?
 - Vind je het lastig om een probleem op te lossen?
 - Wat zou een goede oplossing zijn om een probleem op te lossen?
- Vertellen van de stappen van de oplosmanier
- Behandelen van het werkblad probleem oplossen situatie 1, 2 en 3 (werkboek ik ben een kei)
- Mee naar huis:
 - Werkblad probleem tekenen (werkboek ik ben een kei)
 - Werkblad probleem oplossen situatie 4, 5 en 6 (werkboek ik ben een kei)

Opzet les 9 Iets moeilijk vinden

- Bespreken van de vorige les
- Opschrijven wat de kinderen moeilijk vinden
- Vragen:
 - Wat doe je als je iets moeilijk vindt?
 - Zou je dit graag anders willen doen?
 - Hoe zou je dit anders kunnen doen?
- Oefening: van iets negatiefs iets positiefs maken
 - Schrijf iets op wat je echt moeilijk en niet leuk vindt, iets wat je graag anders zou willen.

- Schrijf op wat je dan meestal doet, maar eigenlijk niet wilt doen.
- Schrijf op wat je dan van jezelf denkt. Dat is meestal een gedachte die niet echt helpt.
- Probeer meerdere gedachten te bedenken die helpen.
- Mee naar huis:
 - Werkblad positieve gedachtes (werkboek ik ben een kei)

Opzet les 10 Omgaan met kritiek

- Bespreken van de vorige les
- Vragen:
 - Wie weet wat kritiek is?
 - Vind je het leuk om kritiek te krijgen?
 - Waarom wel/ niet?
 - Wat doe je als je kritiek krijgt?
 - Zou je er ook op een andere manier mee om kunnen gaan?
- Uitleg van terechte en onterechte kritiek
- Oefenen met het omgaan met kritiek krijgen:
 - Ik geef kritiek en de kinderen laten zien hoe ze hier mee om gaan.
- Mee naar huis:
 - Werkblad omgaan met kritiek (sociale vaardigheidstrainer)
 - Werkblad onterechte kritiek (sociale vaardigheidstrainer)

Opzet les 11 Vragen of je mee mag doen

- Bespreken van de vorige les
- Vragen:
 - Vind je het eng om te vragen of je mee mag doen?
 - Waarom?
- Vertellen op welke manier je het beste kunt vragen of je mee mag doen:
 - Stevig in je schoenen staan
 - Vriendelijk vragen
 - Als het niet mag, vragen waarom het niet mag
- Spelen van toneelstukje:
 - Groepje kinderen is aan het spelen en een kind vraagt of hij/ zij mee mag doen.
 - Dit herhalen met verschillende kinderen.
- Mee naar huis:
 - Werkblad vragen of je mee mag doen (sociale vaardigheidstrainer)

Opzet les 12 Onderhandelen

- Bespreken van de vorige les
- Vragen:
 - Heb je wel eens ruzie tijdens het spelen?
 - Hoe komt dat?
 - Hoe los je dit dan op?
 - Zou je dit ook op een andere manier kunnen doen?
- Voorlezen van situaties. Hoe zou dit het beste opgelost kunnen worden?
- Maken werkblad onderhandelen, opdracht 1 (sociale vaardigheidstrainer)
- Mee naar huis:
 - Werkblad onderhandelen, opdracht 2 en 3 (sociale vaardigheidstrainer)

Elk kind kreeg een apart mapje waarin hij/ zij kon werken. Een voorbeeld van zo'n werkboekje is terug te vinden in bijlage 5. De werkbladen voor dit boekje heb ik uit de volgende methodes gehaald:

- Couperus W., Wolters, C. *Jonge kinderen en sociaal onhandig gedrag. Een speels remediërend programma*. 1^e druk. Amersfoort: Kwintessens Uitgevers 2008.
- *Ik ben een kei*. 1^e druk. Houten: Boh Stafleu van Loghum 2005.
- Cog. M., Moons L. *Een doos vol gevoelens*. 2^e druk. Kampen: Uitgeverij Averbode 2001.
- Weide G. *Het kanjerwerkboek*. 1^e druk. Almere: Instituut voor Kanjertrainingen B.V. 2005.
- *Train de sociale vaardigheidstrainer*, september 2006.

Hoofdstuk 9 Werken aan zelfbeeld in de klas

Naast het werken in de groepjes heb ik ook klassikale lessen op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling gegeven. Deze lessen komen uit de methode De vreedzame school (Eduniek). De methode Vreedzame school wordt op mijn stageschool gebruikt en dus heb ik het gewone rooster gevolgd. De doelen van deze methode zijn :

- Verandering van de schoolcultuur in de richting van de school als democratische gemeenschap, waarin iedereen zich verantwoordelijk en betrokken voelt;
- Vergroting van sociale competentie en met name van vaardigheden in conflictoplossing bij leerlingen, personeel en ouders;
- Vergroting van de verantwoordelijkheid van kinderen voor het klimaat in school en klas;
- Minder conflicten en minder ordeverstoring; een beter leer- en leefklimaat in de klas;
- Verbetering van het groepsklimaat; betere relaties binnen de groep; respect en waardering voor verschillen¹⁹.

De lessen die ik in deze periode heb gegeven gingen over communicatie, gevoelens en mediatie.

Naast het volgen van de methode Vreedzame school heb ik het zonnetje van de dag weer geherintroduceerd. Per dag was een kind het zonnetje van de dag. De naam van dit kind schreef ik op het bord in een zon. Daarnaast kregen alle kinderen een A4-tje met een grote zon er op. In deze zon schreven de kinderen een compliment voor het zonnetje van de dag. Als ze dit gedaan hadden mochten ze dit mooi versieren. De zonnetjes werden aan het einde van de dag ingeleverd en ik maakte er een mooi boekje van. Ook ik maakte een zonnetje voor het kind. Het zonnetje van de dag kreeg een mooie kleurplaat van een zon. Deze kwam ook in het boekje. De formulieren die ik voor het boekje heb gebruikt zijn terug te vinden in bijlage 6.

De kinderen vonden het ontzettend leuk om het zonnetje van de dag te zijn. Elke dag werd er als eerst op het bord gekeken wie het zonnetje van de dag was. De kinderen hadden al veel geoefend met het geven van complimenten, de meeste kinderen vonden het dan ook niet moeilijk om iets leuks over elkaar op te schrijven. Als een kind zijn/ haar zonnetje kreeg ging het gelijk lezen wat er allemaal opgeschreven was. Van ouders hoorde ik dat de kinderen ook heel enthousiast met het zonnetje thuis kwam en het heel trots lieten zien. Door het zonnetje van de dag voelden de kinderen zich echt gewaardeerd door de klasgenoten. Ik denk ook wel dat het helpt om de kinderen op een goede manier met elkaar om te laten gaan. Ook is het positief voor het zelfbeeld, omdat de kinderen allemaal positieve eigenschappen over zichzelf te horen krijgen.

¹⁹ Pauw, L, Sonderen J. *Vreedzame school*. 2^e druk. Maartensdijk: Eduniek 2006

Hoofdstuk 10 Analyse van de zelfbeeldtest aan het eind van mijn stage

Aan het eind van mijn stage (ruim 3 maanden later) hebben de kinderen nog een keer dezelfde zelfbeeldtest ingevuld. Deze zijn terug te vinden in bijlage. Ook deze test heb ik op dezelfde manier geanalyseerd als de test aan het begin van mijn stage. Om te beginnen heb ik eerst gekeken naar het klassikale totaal; zijn er meer kinderen met een normaal of goed zelfbeeld in de klas gekomen?

Uit deze test kwamen de volgende resultaten:

- 20 kinderen met een goed zelfbeeld (dit waren er eerst 16)
- 15 kinderen met een normaal zelfbeeld (dit waren er eerst 13)
- 5 kinderen met een slecht zelfbeeld (dit waren er eerst 11)

Naar deze uitslag kijkend kan er gezegd worden dat het zelfbeeld van kinderen zeker is verbeterd. Het aantal kinderen met een slecht zelfbeeld is ruim de helft verminderd. Aan deze uitslag te zien is het zeer belangrijk om bezig te zijn met de sociaal-emotionele ontwikkeling en hier ook echt met kinderen aan te werken.

Om de uitslag van de test nog even op klassikaal niveau te houden wil ik ter controle nog gaan kijken of er uit deze tweede test ook komt dat kinderen met een goed zelfbeeld ook hogere cijfers halen;

- De kinderen met een goed zelfbeeld hebben voor de rekentoets gemiddeld een 8.7
- De kinderen met een normaal zelfbeeld hebben voor de rekentoets gemiddeld een 8.4
- De kinderen met een slecht zelfbeeld hebben voor de rekentoets gemiddeld een 8.6
- De kinderen met een goed zelfbeeld hebben voor de taaltoets gemiddeld een 8.6
- De kinderen met een normaal zelfbeeld hebben voor de taaltoets gemiddeld een 8.5
- De kinderen met een slecht zelfbeeld hebben voor de taaltoets gemiddeld een 9

De gemiddeldes van deze twee toetsen zien er als volgt uit:

- De kinderen met een goed zelfbeeld hebben een gemiddeld toetscijfer van een 8.65
- De kinderen met een normaal zelfbeeld hebben een gemiddeld toetscijfer van een 8.45
- De kinderen met een slecht zelfbeeld hebben een gemiddeld toetscijfer van een 8.8

Deze uitslag verbaasde mij heel erg, omdat dit het totaal tegenovergestelde is van de eerste uitslag. Toch liggen de gemiddeldes ontzettend dicht bij elkaar. Aan de hand van deze gegevens kan ik niet zeggen of kinderen met een goed zelfbeeld betere cijfers halen dan kinderen met een slecht zelfbeeld. De mogelijkheid is er wel dat de ontwikkeling op sociaal-emotioneel gebied sneller verloopt dan op cognitief gebied. De kinderen kunnen zich dus op sociaal-emotioneel gebied sneller ontwikkelen waardoor ze een beter (goed of normaal) zelfbeeld krijgen. Als in deze periode de ontwikkeling op cognitief gebied niet in deze snelheid verloopt, zal dit kind dus wel naar een goed zelfbeeld gaan, maar hetzelfde (lage) cijfer meenemen. Hierdoor liggen de gemiddeldes ontzettend dicht bij elkaar en springen de gemiddeldes van de kinderen met een goed zelfbeeld er niet meer uit.

Dit is de analyse op klassikaal niveau. Maar nu ga ik kijken of door het werken in de groepjes het zelfbeeld van de kinderen verbeterd is en of ze ook betere leerresultaten behaald hebben.

Aan het begin van dit onderzoek had ik drie groepjes gemaakt. Nu ga per groepje kijken of er verandering is gekomen in het zelfbeeld.

Groep	Kind	Zelfbeeld test 1	Zelfbeeld test 2
1	5	Goed	Goed
	10	Goed	Goed
	20	Goed	Goed
	24	Goed	Goed
	26	Goed	Goed
2	9	Slecht	Normaal
	13	Slecht	Normaal
	14	Slecht	Goed
	18	Slecht	Normaal
	25	Slecht	Normaal
3	2	Slecht	Goed
	7	Slecht	Slecht
	28	Slecht	Normaal
	32	Slecht	Goed
	33	Slecht	Normaal

Met groepje 1 en 3 heb ik 12 weken lang oefeningen gedaan op het gebied van zelfbeeld. De kinderen van groep 1 die al een goed zelfbeeld hadden, hebben dit ook behouden. De kinderen uit groep 2 hadden bij de eerste test een slecht zelfbeeld en nu is er te zien dat ze bij de tweede test een normaal of soms zelfs goed zelfbeeld hebben. Hieruit kan geconcludeerd worden dat door het extra schenken van aandacht aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen het zelfbeeld ook werkelijk kan veranderen.

Opvallend is dat de meeste kinderen uit groep 3, die bij de eerste test een slecht zelfbeeld hadden ook vooruit zijn gegaan. Er is 1 kind wat een slecht zelfbeeld heeft gehouden. Hieraan is te zien dat het werken aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen ook klassikaal van belang is. Alle kinderen zijn het zonnetje van de dag geweest, waardoor ze allemaal positieve dingen over zichzelf te horen hebben gekregen. Natuurlijk heb ik als leerkracht ook extra zorg en aandacht besteed aan het positief reageren op de kinderen. Dit alles heeft het zelfbeeld bevorderd. Nog niet van alle kinderen is het zelfbeeld helemaal goed, maar het is al prima als een kind een normaal zelfbeeld heeft. Het is een hele goede vooruitgang van een slecht naar een normaal of zelfs een goed zelfbeeld.

Nu ga ik gericht kijken naar of het zelfbeeld van kinderen invloed heeft op de leerprestaties. Hiervoor gebruik ik dezelfde tabel, maar nu met de toetsresultaten erbij. Bij het resultaat heb ik gekeken naar hoeveel verschil er zit in tussen de toetsgemiddeldes. Als het verschil minder dan vijf tiende was heb ik als resultaat ongeveer hetzelfde berekend. Dit betekent dus dat er geen grote verschillen zijn opgetreden.

Groep	Kind	Zelfbeeld test 1	Zelfbeeld test 2	Gemiddelde toets 1	Gemiddelde Toets 2	Resultaat
1	5	Goed	Goed	7.25	7.05	Ongeveer hetzelfde
	10	Goed	Goed	9.75	9.40	Ongeveer hetzelfde
	20	Goed	Goed	8.35	8.00	Ongeveer hetzelfde
	24	Goed	Goed	8.05	7.85	Ongeveer hetzelfde
	36	Goed	Goed	9.05	9.50	Ongeveer hetzelfde
2	9	Slecht	Normaal	6.95	8.40	Verbeterd
	13	Slecht	Normaal	9.10	8.90	Ongeveer hetzelfde
	14	Slecht	Goed	6.75	7.15	Ongeveer hetzelfde
	18	Slecht	Normaal	7.75	8.65	Verbeterd
	25	Slecht	Normaal	8.60	8.80	Ongeveer hetzelfde
3	2	Slecht	Goed	9.15	8	Verminderd
	7	Slecht	Slecht	7.40	8.45	Verbeterd
	28	Slecht	Normaal	9.2	8.55	Verbeterd
	32	Slecht	Goed	9.7	9.65	Ongeveer hetzelfde
	33	Slecht	Normaal	8.75	9.1	Ongeveer hetzelfde

In één oogopslag is te zien dat er niets aan de leerresultaten is veranderd van de kinderen met een goed zelfbeeld. Van de kinderen waarvan het zelfbeeld verbeterd is hebben slechts 3 kinderen ook een verbeterd leerresultaat behaald. Zeer opvallend is dat een kind waarvan het zelfbeeld slecht is gebleven het toetsresultaat met ruim een punt is verbeterd.

Om nog een duidelijk overzicht te hebben van alle gegevens zijn alle gegevens in een overzichtelijke tabel gezet. Het getal wat tussen haakjes staat is het resultaat van het zelfbeeld van de eerste test. De kleuren van de getallen zijn groen, blauw of rood. Groen betekent een goed zelfbeeld

Naam	Ik voel me fijn in de klas				Ik vind het leuk om een beurt te krijgen				Ik vind het erg als ik een fout maak				Ik vind het leuk om iets zelf te kiezen				Vinden de kinderen jou aardig?				Dingen die ik goed kan (aantal)		Dingen die ik niet goed kan (aantal)		Welk cijfer geef je jezelf?		Gemiddelde cijfer rekentoets		Gemiddelde cijfer taaltoets	
	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd	Ja	nee	soms	altijd										
1(1)																					2	0	1	1	6	7	6,7	6,7	6	6
2(2)																					2	4	2	2	6+	7+	8,3	8,5	10	7,5
3(3)																					2	2	1	2	5+	9	7,2	7	9,5	9
4(4)																					2	2	2	3	7	8	9,5	9,6	10	9,5
5(5)																					2	3	2	1	8	8+	5,5	5,6	9	8,5
6(6)																					2	4	1	1	8-	9	6,3	6,9	7	8
7(7)																					2	4	3	2	9	10	6,8	8,4	8	8,5
8(8)																					2	1	1	1	7	9	3,5	8,8	7	9
9(9)																					2	4	2	2	7	10	8,9	9,3	5	7,5
10(10)																					2	5	1	1	9-	9+	9,5	9,8	10	9
11(11)																					6	7	2	1	8	9+	9	8,4	10	9
12(12)																					4	2	4	1	1	1	*	*	*	*
13(13)																					1	1	1	1	5+	8	8,2	8,8	10	9
14(14)																					4	3	5	3	6-	7	5,5	6,8	8	7,5
15(15)																					2	1	1	1	5+	9-	9,3	9,9	10	9,5

16 (16)																				5	3	1	1	9	5-	9,4	9,7	10	10
17 (17)																				2	3	2	2	7	7+	8,9	9,7	8	9,5
18 (18)																				3	3	3	1	7	7	6,5	7,8	9	9,5
19 (19)																				4	3	2	1	6	8	9,6	7,6	10	8,5
20 (20)																				1	3	1	3	6	8+	9,7	8,5	7	7,5
21 (21)																				2	4	3	1	9	5	6,9	7,4	8	7,5
22 (22)																				4	4	4	4	9	10-	9,7	9,8	10	7,5
23 (23)																				2	5	3	1	8+	8+	9,4	9,8	8	8
24 (24)																				3	3	1	1	7	7+	9,1	7,2	7	8,5
25 (25)																				4	3	1	1	5	5+	9,2	8,6	8	9
26 (26)																				2	3	1	1	8	8+	8,2	10	9	8,5
27 (27)																				3	3	1	1	9	8+	9,4	10	7	9
28 (28)																				7	1	2	1	5	5+	8,9	8,1	9,5	9
29 (29)																				1	1	1	1	9	10	6,2	9,5	10	8
30 (30)																				2	2	1	2	8	7,5	9,3	9	10	8
31 (31)																				6	5	0	0	9	10	8,7	7,6	10	9,5
32 (32)																				5	2	1	1	10	10	9,4	9,8	10	9,5
33 (33)																				1	5	1	1	8,5	8,5	9,5	9,2	8	9
34 (34)																				3	5	1	1	9	9	9,3	8,6	10	8,5
35 (35)																				2	2	2	1	10	8	7,8	6,6	9	8,5
36 (36)																				3	3	1	1	9	10	9,1	9,5	9	9,5
37 (37)																				3	1	1	1	10	10+	9,8	9,4	9	9
38 (38)																				2	4	1	1	9	9	9,8	9,8	10	9
39 (39)																				2	4	1	2	7	10	8,4	8,8	7	9
40 (40)																				1	2	1	1	7	7	7,9	8,5	10	8,5

Rood getal = slecht zelfbeeld.
 Blauw getal = normaal zelfbeeld.
 Groen getal = goed zelfbeeld.

Yellow: Gekozen antwoord voor de eerste keer. Het rode getal is de uitkomst van de tweede keer.
 Red: Gekozen antwoord van de tweede keer.
 Blue: Het gekozen antwoord van de eerste keer is hetzelfde als het antwoord van de tweede keer.

Hoofdstuk 11 Conclusie

Om te beginnen kan er zeker gezegd worden dat het zelfbeeld van kinderen beter wordt door je hier heel gericht aan te werken. Het werken in kleine groepjes werkt ontzettend goed, maar ook zeker op klassikaal niveau is het resultaat goed te zien. Door kinderen in het zonnetje te zetten en kinderen te leren hoe ze met elkaar om moeten gaan krijgen kinderen meer zelfvertrouwen en gaan ze zekerder handelen. Op deze manier maak je er een groepsproces van waar alle kinderen zich bij betrokken voelen. Dit zorgt ervoor dat een kind een positief zelfbeeld krijgt.

Maar nu het antwoord op de onderzoeksvraag: **is het zelfbeeld van kinderen (ik heb vat op mijn omgeving, ik ben competent en ik ben aangenaam) van invloed op de prestaties/ cijfers (taal en rekenen) van de kinderen?**

Aan de hand van dit onderzoek kan er niet gezegd worden dat het zelfbeeld van kinderen direct van invloed is op de leerresultaten. Bij de helft van de kinderen waar het zelfbeeld van verbeterd is blijven de leerresultaten ongeveer hetzelfde. Bij vier van de negen kinderen met een verbeterd zelfbeeld is het leerresultaat omhoog gegaan. Het zelfbeeld kan dus wel van invloed zijn op het leerresultaat, maar het hoeft niet perse. Het is belangrijk om er rekening mee te houden dat het zelfbeeld van kinderen heel erg kan variëren. Hier zijn verschillende redenen voor te vinden. Het kind kan voor het maken van de zelfbeeldtest net een ruzie met een vriendje/ vriendinnetje, vader/ moeder etc. gehad hebben, waardoor het kind niet lekker in zijn/ haar vel zit. Ook het leer- en leefklimaat waar het kind zich op dat moment in bevond kan van invloed zijn op het zelfbeeld van het kind.

Een reden voor het constant blijven van het leerresultaat kan zijn dat kinderen een langere tijd nodig hebben dan drie maanden om een hoger leerresultaat te behalen. Om dit te onderzoeken zou er een langere onderzoeksperiode nodig zijn. Het verbeteren van een leerresultaat is namelijk een proces waar een kind door heen gaat. Het ene kind pakt ook iets sneller op dan het andere. Het kan ook zijn dat een kind zijn/ haar plafond bereikt heeft. Het leerresultaat zal dan simpelweg niet (veel) meer verbeteren.

De belangrijkste conclusie uit dit onderzoek is dat het heel belangrijk is om het zelfbeeld van een kind in de gaten te houden. Als een kind geen goed zelfbeeld heeft is het belangrijk om hier aan te werken. Door simpele lesjes/ spelletjes kan je een kind zekerder laten voelen waardoor het kind zekerder zal worden in zijn/ haar handelen en hierdoor ook gelukkiger wordt. Het is dus belangrijk dat je het zelfbeeld van de kinderen in de gaten houdt, niet alleen om het goede leerresultaat te behouden, maar vooral om een stel gelukkige kinderen in de klas te hebben die genieten van het leven.

Aanbevelingen

Zoals ik al eerder vermeldde zou het interessant zijn om ditzelfde onderzoek nog eens op een langere termijn uit te voeren. Dit is vooral interessant, omdat het gaat over leerresultaten. Het verbeteren van leerresultaten is niet iets wat van de één op de andere dag gaat. Dit is een proces wat een kind door maakt. Het leuk zijn om die resultaten te vergelijken met die van dit onderzoek.

Als het gaat om het zelfbeeld van kinderen zijn er natuurlijk heel veel onderzoeken die er gedaan kunnen worden. Voorbeelden hiervan zijn:

- Hoe is het zelfbeeld van kinderen die zijn blijven zitten?
- Hoe is het zelfbeeld van kinderen met een leerprobleem?
- Hoe is het zelfbeeld van kinderen met een gedragsprobleem?
- Etc.

Het is een interessant onderwerp waar je heel veel kanten mee op kunt en waarvan ik denk dat er ook verrassende resultaten uit zullen komen.

Literatuuropgave

Boeken

Alblas, G., Heinstra R. en Sande vd H. *Sociale psychologie voor het onderwijs*. 3^e druk. Groningen/ Houten: Wolters-Noordhoff, 2001.

Förre, M., Kenter B. en Veenman, S. *Coöperatief leren in het basisonderwijs*. 6^e druk. Amersfoort: CPS 2006.

Dekkers, P.P., Dudink, A., Geert van P.L.C. e.a. *Begeleiden van ontwikkeling*. 1^e druk. Alphen aan de Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink bv 1997.

Looy, F., Houterman, K. *Gezond gedrag in de basisschool*. 4^e druk. Groningen: Wolters Noordhoff 2004.

Matthijs, F. *Het kind centraal. Opvoeden vanuit een client-centered visie*. 1^e druk. Leuven/ Apeldoorn: Garant 1991

Hooijmaaijers, T. *Kijk op kinderen*. 1^e druk. Groningen: Wolters-Noordhoff bv 1992

Breeuwsma, G., Loth, F. *De constructie van de levensloop*. 1^e druk. Amsterdam: Boom 1994

Bongaards, B., Sas, J. *Vakbekwaam onderwijzen*. 3^e druk. Groningen/ Houten: Wolters-Noordhoff 2005

Dijk van, W.F.C. *Spiegels spreken. Het zelfbeeld in opvoeding en onderwijs*. 1^e druk. Nijmegen: Dekker & van de Vegt 1978 (alleen gebruikt voor extra informatie, alleen de informatie gebruikt die overeenkomt met de nieuwere boeken).

Internetsites

Altepping, T., Houterman, K., Hulsbeek, M. en Pennewaard L. (2000, 1 januari) Werken aan een positief sociaal emotioneel klimaat: zelfvertrouwen en weerbaarheid. (5 paragrafen). Gevonden op 13 oktober 2008 op: <http://www.sociaalemotioneel.nl/werkenaan/00008/>.

Bijlagen

